

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

FEBRUARI 1 • 2006

Riksdalermyntningen 1707

Daniel och Berta Holmberg – mynthandlare i Stockholm (2)

Det första porträttet av en svensk odalman – 1644

Trängselskatt redan 1731!

Pris 20 kr

samlaren Sven Svensson
Alla dessa mynt

Nyutkommet arbete i SNF:s serie smärre skrifter

Finns att köpa på SNF eller i Kungl. Myntkabinettets butik. Pris 150 kr.

Ur innehållet:

Sven Svensson – vem var det? *Av Göran Wahlquist*

Svenssonmynt i min samling. *Av Julius Hagander*

Sven Svensson och hans samling – några personhistoriska anteckningar. *Av Sonny Serrestam*

Medaljsamlingen – några reflexioner. *Av Ulf Nordlind*

Sedlar, frimärken och annat av papper som Sven Svensson samlade på. *Av Ian Wisébn*

Polletterna. *Av Dan Carlberg & Bernt Thelin*

Storauktionerna 1966 och 1970 – personliga minnen. *Av Lars O. Lagerqvist*

Gåvorna från stiftelsen till Kungl. Myntkabinettet – några axplock. *Av Frédéric Elfver*

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98

onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00

Fax 08-667 07 71

E-post: info@numismatik.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428

114 84 Stockholm
Tel 08-5195 5300
Fax 08-411 22 14

E-post: info@myntkabinettet.se

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:
Monica Golabiewski Lannby

Auktionskalender:
Dan Carlberg 073-310 48 91
Rolf Sandström 031-99 24 54

Prenumerationer:

Pris 200 kr/år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

För insänt, ej beställt, material ansvaras
ej. SNT:s texter och bilder lagras
elektroniskt och publiceras i pdf-format
på SNF:s och KMK:s hemsidor
(www.numismatik.se samt
www.myntkabinettet.se). Den som
sänder material till SNT anses medge
elektronisk lagring/publicering.

Tryck:

Masterprint Sätterri & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Föreningsaktiviteter

FEBRUARI

15 Visning av föreningens bibliotek och medaljsamling

Plats Banérgatan

18.00 SNF:s bibliotek och dess uppbyggnad samt medaljsamling visas för föreningens medlemmar.

MARS

11 Myntmässa i Göteborg

Plats Ullevi Tennishall, Göteborg

10.00-16.00 Se annons på sid. 4 i detta nummer. SNF säljer litteratur ur egen produktion och svarar på frågor om föreningens verksamhet och annat som kan intressera nuvarande och blivande medlemmar.

APRIL

8 SNF:s årsmöte

Plats KMK

Klockslag och aktiviteter meddelas i nästa nummer av SNT.

FRIMYNT i Helsingborg

Plats Idrottens Hus, Helsingborg

Lördag 22 april kl. 11.00-17.00

Söndag 23 april kl. 11.00-15.00

Representanter för SNF finns på plats även på årets upplaga av FRIMYNT och säljer litteratur och träffar föreningens medlemmar.

Kungl. Myntkabinettet

Det nya Kungl. Myntkabinettet på Slottsbacken öppnade dörrarna i juni 1997. Ett av målen med flytten till en ny adress var att bättre tillgängliggöra de numismatiska samlingarna. Under de sista åren på Narvavägen hade museet endast ca 10.000 besökare årligen. Museets moderna och annorlunda utställningar på Slottsbacken innebar en stadig ökning av besöksiffrorna – 30.000, 40.000, 55.000 ... År 2005 hade KMK inte mindre än 105.700 besökare och under Tumba bruksmuseums första verksamhetsår (från juni-december) kom mer än 14.000 besökare! Det är som att fylla Globen i Stockholm åtta gånger (KMK) respektive en gång (TBM).

Vi går in i ett nytt år och hoppas på fortsatta framgångar!

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan.

Kansli: Besökstid 10.30-13.00 onsdag – torsdag.

Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

Hemsida: www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6, Buss 2, 43, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: Måndag – söndag kl. 10.00-16.00.

Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00-16.00.

Hemsida: www.myntkabinettet.se

VÄLKOMNA PÅ MYNTMÄSSA

Lördagen den 11 mars kl. 10 – 16

i Ullevi Tennishall, Smålandsgatan 2 (intill Stureplatsen),
Göteborg.

Svenska Numismatiska Föreningen & mynthandlare
från Sveriges Mynthandlares Förening kommer att delta.

Innehåll SNT 1 • 2006

Sid

Artiklar och notiser

Riksdalermyntningen 1707	5
Daniel och Berta Holmberg – mynthandlare i Stockholm (2)	8
Efterlysning om uppgifter rörande spritpolletter från Hedemora	13
De nordiska guldbraekteaterna. Kort introduktion	14
Ett rivningsfynd i Ångersjö berättar	16
Kunglig medalj 1998	18
Carlstads Numismatiska Förening [utställning]	18
Det första porträttet av en svensk odalman – från 1644	19
Trängselskatt redan år 1731!	20
Nytt märke på mynten	20
En förfalskarhistoria från 1700-talets Uppsala	21
Ny platschef på AB Myntverket	21

Stående rubriker

Föreningar. Myntklubben Skilling Banco	17
Pressklipp	21

Omslag

Åtsidan på två av Karl XII:s riksdalrar från 1707. Till vänster ses kungens porträtt, efter egen önskan utan peruk, eller "med eget hår" som man uttryckte det med dåtidens terminologi. Alltsedan 1680-talet hade det varit kutym att regentens högra sida avbildades på mynt. Till höger ses en riksdaler som visar kungens vänstra sida. När man år 1707 beslutade att efter en tids uppehåll på nytt präglade riksdalermynt blev det kungens vänstra sida som visades på de först utgivna riksdalrarna, oklart varför, ansvariga skyllde ifrån sig. Foto: Gabriel Hildebrand. Läs vidare i Bengt Hemmingssons artikel om 1707 års riksdalermyntning på sidorna 5-7 i detta nummer.

Riksdalermyntningen 1707

Av Bengt Hemmingsson

Vid ingången av år 1707 stod Karl XII på höjden av sin militära och politiska bana. Han hade inrättat sitt högkvarter i Altranstädt, Tyskland, där den för August II av Sachsen så förödmjukande freden slutits i september året innan. Över hela Europa spekulerades det i vad den svenske kungen skulle företa sig härnäst.

Ett tiotal tyska furstar och ett trettiotal diplomater från skilda stater infann sig i Altranstädt för att förhandla med Karl XII. Bland dessa befann sig exempelvis den mycket äldre hertigen av Marlborough, som skall ha smickrat kungen genom att framföra en önskan om att få delta i hans fälttåg för att kunna fullända sin lärdom inom krigskonsten.

Då man samtidigt i Sverige beslöt sig för att prägla riksdalrar igen efter många års uppehåll, skedde det dock inte i första hand för att förse landets monark med representativa mynt i sitt fältlager.

Riksdalermyntning

Redan den 7/11 1703 avlät bankofullmäktige en skrivelse till Kammarkollegiet, vari man begärde om tillåtelse att ”få förmynta Rdr Specie under Konungens bröstbild, och dhem afsättia till dem som sådant mynt åstunda till något högre prjris än elliest andra Rdr äro gängse”. Man räknade med andra ord med att kunna växla ut dem till överkurs. Riksbanken, som ju även ägnade sig åt medaljutgivning i vinstsyfte, hade tydligen erfarit att det fanns en efterfrågan hos allmänheten på riksdalrar med den unge, segerrike monarkens bild.

Riksdalrar hade inte präglats på mycket länge. Förutom en obetydlig utmyntning år 1676 får vi gå tillbaka ända till 1654 för att finna en emission av denna valör. I stället var carolinan (2-marken) och dess multiplar huvudmyntslaget i silver under Karl XI:s och Karl XII:s regeringar. Bankens riksdalerprojekt kom emellertid inte att förverkligas omgående. Först den 22/10 1706 togs ärendet upp till behandling i Kammarkollegiet.¹ Kollegiet samtyckte till riksdalerpräglingen, men tanken på att sälja dem till överkurs ogillades. Bankens skrivelse skulle besvaras ”utan att nämpna om dheras [= myntens] föryttrande till högsta prjris”.

Fig. 1. Riksdaler 1707. Porträtt med peruk (SM 26). Privat ägo. Foto: Gabriel Hildebrand. Se även omslaget.

I början av år 1707 uppvisades en förslagsritning till stamparna för de nya riksdalrarna i Kanslikollegiet, vilken också godkändes.² När de färdiga mynten sedermera presenterades, visade det sig dock att kungens bild var felvänd (Fig. 1). Alltsedan 1680-talet hade det varit kutym att regentens högra sida avbildades. På de nypräglade riksdalrarna blickade emellertid kungen åt vänster.

Felet låg uppenbarligen i att sekreteraren i Kanslikollegiet, Johan Schmedeman, hade skrivit på förslagsritningen att den gillades med förbehållet att ”afpräglingen wändes om”. Detta påpekade myntmästare Lorentz Careelberg när han inställde sig hos Kanslikollegiet den 21/6 1707 för att klä skott för misstaget. Sekreterare vid mötet var Samuel Barck i stället för Schmedeman, vilket medförde att de närvarande kansliråden skyllde ifrån sig. Enligt protokollet påminde sig excellenserna ”väl att afritningen till den RD varit opwist, men att de aldrig hafva befallt eller gifvit sitt samtycke der till att bröstbilden skall wändas om”. För övrigt hänvisade man till att det var Kammarkollegiet som hade att besluta i frågor rörande myntningen; Kanslikollegiets ansvarsområde inefattade ju egentligen bara ”deviser och emblemata på Medailler.”³

Stig Stenström – som i sin avhandling om Arvid Karlsteen omtalat händelsen – skyllde fadäsen på att den berömda gravören ”lätit någon av sina elever, som ännu icke varit så van vid stämpelgravvy, utföra stämpelarna.”⁴ Det framgår ju emellertid klart av de ovan citerade protokollen, att skulden snarare låg hos sekre-

raren Schmedeman, alternativt hos kansliråden.

Med de ”felaktiga” stamparna präglades under mars månad sammanlagt 1 032 riksdalrar.⁵ Frånsidesstampen har dock sannolikt gått sönder på ett tidigt stadium; alla kända exemplar uppvisar nämligen samma stampfel nedtill till höger. Stenström uppger härvidlag att ”stämpeln i september samma år” råkat brista, vilket ju återigen är felaktigt.⁶

Inför präglingen av nästa riksdalerparti lät därför myntmästare Careelberg tillverka ett helt nytt par stampar; åtsidan var ju ”ogillad” och frånsidan brusten. Vis av erfarenheten vände han sig återigen till Kanslikollegiet med ett utkast som Karlsteen gjort, för att få detta godkänt. Förslaget till ”en rikzdahler i stället för den stämpel som är blefven ogillad och elliest är söndergången” förevisades den 13/9. Återigen framhöll excellenserna att det var Kammarkollegiet som det ålåg att ”förordna och reglera Myntet”. Trots detta yttrade man sig om utkastet; det kunde passera, men med tillägget av inskriften ”Rex Suec. Goth et Vand”.⁷ Den tidigare stampen hade ju haft titeln ”REX SVEVICIAE”. Gravören gjorde emellertid det lätt för sig; i stället för att skriva ut hela titeln förkortade han den till ”REX SVEC etc.” (Fig. 2).

Den 11 oktober var det nya partiet riksdalrar klart för probering, d.v.s. kontroll av vikt och halt. Med dessa senare stampar hade 1 312 exemplar präglats, vilket gjorde att årets sammanlagda riksdalermüntning inte uppgick till mer än 2 344 ex.⁸

”Med eget hår”

En intressant sak hade emellertid hänt med kungens porträtt mellan stampbytena. Från att inledningsvis ha avbildats med peruk uppträder kungen på den senare åtsidesstampen ”med eget hår”, som man uttryckte det med dåtidens terminologi. I Kanslikollegiets protokoll från den 13/12 1707 refereras till ett brev som gravören Karlsteen erhållit i detta ärende från Casten Feif. Kungen ville att ”Sodane präglar till riksdaler och medailler skulle inrättas på det sättet, att HMt. står med sitt eget håår”.⁹

Redan tidigare måste emellertid Karlsteen ha blivit informerad beträffande kungens åsikter om hur han ville framstå inför omvärlden. Eleven och svärsonen Bengt Richter hade nämligen år 1704 besökt Karl XII i Polen. Han återkom under hösten samma år till Stockholm och medförde då antagligen en vapousering av kungen.¹⁰

Under tiden i Altranstädt lät dessutom kungen utföra ett antal porträtt i olja som sändes till Sverige för kopiering. Dessa bilder spreds i sin tur till Europas viktigare hov, där de väckte uppmärksamhet. Kungen framställdes nämligen mer som en vanlig officer än som sitt lands monark. Bilden är inte heller på något sätt idealiserad, utan han porträtteras med begynnande flint och allt. I ett brev till sin hustru skrev överste C. G. Creutz den 30/10 1707 från Altranstädt: ”... ej heller ville konungen, att han skulle i någon måtto flatteras, utan han ville att [konstnären Johan David Swartz] skulle räkna alla mässlingsårren, och sätta dem alla dit”.¹¹

Det ideologiska budskapet som dessa porträtt förmedlar är tydligt. Kungen var redo att dela sina soldaters vedermödor i fält och var också själv beredd att ställa sig i främsta ledet på slagfältet.¹² Karl XII:s fältpredikant, Jöran Nordberg, uttryckte det på följande sätt: ”Han brukade aldrig säga åt sina officerare och soldater: *gå åstad och slåss*, utan han sade: *kom*, och så gick han själv med de främsta”.

Med denna självbild vände sig Karl XII också i första hand till de breda befolkningslagren. Den innebar ju samtidigt ett avståndstagande från de högre samhällsklassernas livsstil, i en tid av stor fara för landet. Enligt engelsmannen Aubry de la Motraye, som bl.a. träffade kungen i Bender, skall Karl XII med anspelning på detta ha yttrat följande:

Fig. 2. Riksdaler 1707. Porträtt med eget hår (SM 27). Privat ägo. Foto: Gabriel Hildebrand. Se även omslaget.

”Jag glömde min nattmössa i Stockholm, liksom även min peruk, min nattrock, mina skor och mina tofflor. Jag vill inte begagna mig av den där vekliga attraljen, förrän jag kommer dit hem igen.”¹³

Myntgravörerna

Den 16/3 1707 kunde mynt- och medaljgravören Arvid Karlsteen fira sin 60-årsdag. Vi vet dock att han i slutet av året var så sjuk, att han var tvungen att ge fullmakt till eleven Bengt Westman att företräda honom i ett ärende rörande ersättning från Kammarkollegiet. Stenström förmödar, att Karlsteen varit oförmögen att upprätthålla sin tjänst i full omfattning redan från år 1706.¹⁴ Han framhöll att gravören sedermera avled i slaganfall och ansåg det därför möjligt, att han ”redan tidigare drabbats av slag, som för en längre tid gjort honom helt eller delvis oförmögen till konstnärlig verksamhet”.

Karlsteen hade ett antal elever under utbildning hos sig under 1700-talets första decennium. Om nu inte Karlsteen var kapabel att tillverka stamparna till 1707 års riksdalrar, vem eller vilka kan då tänkas ha utfört dem? Vi har följande kandidater att välja mellan:

Carl Gustaf Hartmann (1666-1738). Var i lära hos Karlsteen ca 1695-97; därefter hovmedaljör och myntgravör hos hertig Fredrik IV av Holstein-Gottorp, Karl XII:s sväger. Efter det att hertig Fredrik stupat i kriget, flyttade hans hov till Stockholm. Hartmann torde i fortsättningen ha sänt stampar från Stockholm till Tönningen, där myntningen inställdes 1712 efter den danska ockupationen.¹⁵

Bengt Richter (1670-1737). Hovmedaljör 13/8 1704; gift samma år med Margaretha Karlsteen. Han samarbetade därefter med hennes far t.o.m. 1709, då han sökte sig en

karriär utomlands. Avled 1737 i Wien.¹⁶

Gustaf Torshell (1681-1744). I ett intyg daterat 8/10 1708 omtalar Torshell att Karlsteen under ”några års tid” informerat honom i medaljkonsten.¹⁷

Bengt (Benedix) Westman (ca 1685-1714). I ett intyg från 15/10 1708 skriver Westman, att han efter fullgjorda läroår ännu alltjämt fortfor i daglig övning hos Karlsteen. Han framhöll särskilt, att han blivit informerad i allt som rörde myntväsendet. Westman ansågs vara en lovande talang, som dock avled i förtid.¹⁸

Av dessa kan vi nog avföra Torshell från skaran av möjliga myntgravörer år 1707, då han förmodligen redan lämnat Karlsteen. Under alla omständigheter valde Torshell att fortsätta sin karriär inom fortifikationsförvaltningen.

Hartmann var bevisligen verksam i Stockholm år 1707 och har då gravrat stamparna till den ena riksdalarn. Detta framgår av senare klagoskrifter som han avlät i anledning av utebliven betalning för utfört arbete. Den 8/5 1721 började han sin långa kamp för att utfå sin ersättning och uppgav bland annat, att han år 1707 av den dåvarande presidenten i bankofullmäktige, Olof Gyllenborg, fått i uppdrag att tillverka ”ett paar hanss högst sal. kong Maj:ts Rykzdal: Stemplar”. För dessa krävde han nu en ersättning om 160 daler sm.¹⁹

Kammarkollegiet, som erhållit kravet, uppmanade dock Hartmann att söka sin ersättning hos bankofullmäktige. Uppenbarligen bemöttes han där med kalla handen, eftersom han fortsatt (med fem års mellanrum!) att vädja till Kammarkollegiet.²⁰ Sista gången ärendet får nedslag i källorna är den 21/2 1738, då bankofullmäktige tillskrevs av kollegiet.²¹ Med hänvisning till sitt ”usla och mycket torftige tillstånd” och ”på det

Fig. 3. Holstein-Gottorp. Reichstaler 1698. Tönning. Stamparna graverade av Carl Gustaf Hartmann. Ex Künker Auktion 66, 2001 nr 2482.

att han så mycket bättre och snarare måtte kunna här före undfå sin förnöjelse”, avstod Hartmann nu från hälften av sin fordran om 160 daler sm för riksdalerstamparnas förfärdigande. Om han äntligen fick sin betalning eller ej, framgår inte av källmaterialet.²² Hartmann avled samma år.

Stenström var av uppfattningen, att den av Hartmann år 1707 graverade åtsidesstampen, ”avsedd för riksdalermyntet”, i stället senare kom att användas som åtsida till en av Karlsteen graverad medalj över segern vid Helsingborg.²³ Med andra ord skulle den inte vara identisk med någon av de stampar som använts till de bevarade riksdalermynten. Stenströms resonemang bygger dels på att det verkligen är Hartmann som utfört stampen ifråga, dels på att det ursprungligen skulle röra sig om en riksdalerstamp. Båda antagandena är osäkra.

En jämförelse mellan ett av de arbeten som vi vet att Hartmann utfört, riksdalern 1698 från Holstein-Gottorp,²⁴ och 1707 års perukriksdaler, visar att han mycket väl kan ha utfört båda (Fig. 3).

Skälet till den uteblivna betalningen kan dessutom ha varit att åtsidesstampen till perukriksdalern ju refuserades på grund av det felvända porträttet. Hartmann hade ingen fast anställning vid myntet i Stockholm och var med andra ord inte uppförd på den ordinarie lönelistan. Som vi sett ovan, kom dessutom initiativet till 1707 års riksdalermyntning från bankofullmäktige, under vars förvaltning myntet ju stod, medan den övergripande tillsynen låg hos Kammarkollegiet.²⁵ Som den relaterade skriftväxlingen visar, ansåg kollegiet hela tiden att ersättningen för stamparna var en fråga som det ålåg banken att lösa.

Eftersom Hartmann endast graverade ett par riksdalerstampar år 1707,

så har typen med eget hår haft en annan upphovsman.²⁶ Även stilmässiga skäl talar för detta antagande. Kvar att välja mellan är i så fall Bengt Richter och Bengt Westman. Westman var 1707 inte mer än drygt 20 år gammal, medan Richter fyllde 37. Det är inte troligt att Westman, som knappast fullgjort sina läroår, skulle ha anförtrots uppdraget att gravera stamparna till ett så betydelsefullt mynt som en riksdaler. Slut-satsen blir således att Richter är den trolige upphovsmannen.

Avslutningsvis kan vi konstatera, att 1707 års båda riksdalrar inte utgör några artistiska höjdpunkter i den svenska myntserien, speciellt inte om vi jämför dem med Hedlingers mästerliga motsvarighet från 1718. Myntens relativa sällsynthet har dock alltid gjort dem uppskattade hos samlare, och som illustration till hur Karl XII ville påverka bilden av sig själv inför omvärlden saknar de inte intresse.

Noter

- 1 Kammarkollegiet, kansliet. Protokoll 22/10 1706, p. 1519 (vol. A1a: 94, Kammarkarkivet = KA).
- 2 Jfr bankofullmäktiges protokoll 22/1 1707; Riksbankens arkiv.
- 3 Kanslikollegiet, protokoll 21/6 1707 fol. 896v. (vol. AIIa:24, Riksarkivet = RA), S. Stenström: *Arvid Karlsteen – hans liv och verk* (Gbg 1944; även tryckt i *NNÄ* 1945) s. 244; Stenström anger dock fel datum, 22/2.
- 4 Stenström 1944 s. 242.
- 5 Reviderade myntränskaper, myntet i Stockholm, vol. 27:1707 p. 37-38 (KA).
- 6 Stenström 1944 s. 244.
- 7 Kanslikollegiet, protokoll 13/9 1707 fol. 915r (vol. AIIa:24, RA); Stenström 1944 s. 244.
- 8 Reviderade myntränskaper, myntet i Stockholm, vol. 27:1707 p. 32, 37-38 (KA).

- 9 Kanslikollegiet, protokoll 13/12 1707 fol. 958r (vol. AIIa:24, RA).
- 10 B. M. Holmquist: *Bengt Richters studier och tidigare verksamhet* (*NNÄ* 1965) s. 47.
- 11 P. Ericsson. *Bilden av suveränen (i Makt & vardag. Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid.* Malmö 1993) s. 150.
- 12 J. Lindegren: *Karl XII (i Kungar och krigare. Tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII.* Malmö 1992) s. 217 ff.
- 13 *Seigneur A. de la Motrayes resor 1711-1725* (utg. H. Hultenberg, Sthlm 1918) s. 6.
- 14 Stenström 1944 s. 105 f.
- 15 N.L. Rasmusson: *Hartmann, Carl Gustaf* (i *Svenskt Konstnärslexikon*, del 3. Malmö 1957).
- 16 Z. Lacocinski: *Richter, Bengt* (i *Svenskt Konstnärslexikon*, del 4. Malmö 1961); Stenström 1944 s. 103 ff.
- 17 K. Andersson: *Torshell, Gustaf* (i *Svenskt Konstnärslexikon*, del 5. Malmö 1967); Stenström 1944 s. 109
- 18 N. L. Rasmusson: *Westman Bengt* (i *Svenskt Konstnärslexikon*, del 5. Malmö 1967); Stenström 1944 s. 109f.
- 19 Se C. G. Hartmanns brev till Kammarkollegiet, dat. 8/5 1721 samt förteckning över stampar som han tillverkat, dat. 23/5 1721; Kammarkollegiet, första provinskontoret, expeditioner 1727: handlingar, 1:a huvudserien, fol. 2313 och 2315 (KA).
- 20 Se bl.a. *And. Hederschölds memorial*, dat. 23/8 1722 och dec. 1726; fol. 2305-07 samt fol. 2309-11 i samma källa som föregående not.
- 21 Kammarkollegiet, kansliet. Skrivelser till orterna, registratur; vol. 267 (BIIa 1), 1738 jan.- april , nr 103 (KA).
- 22 Stenström (1944 s. 117) hävdar att Hartmanns stämplrar ”inlöstes [-] av Myntverket”, dock utan att ange något belägg för sitt påstående.
- 23 Stenström 1944 s. 116.
- 24 Chr. Lange: *Sammlung schleswig-holsteiner Münzen und Medaillen*, I (Berlin 1908) nr 429; fränsidesstampen till 1698 års riksdaler, präglad för hertig Fredrik IV av Schleswig-Holstein-Gottorp, finns bevarad; den utbjöds på Thomas Höilands myntauktion nr 16, 2001 (lot 701).
- 25 T. Lindgren: *Anteckningar om Rikets Ständers Banks förvaltning av myntet i Stockholm 1668-1731*, II: Myntförvaltningen under den karolinska tiden 1670-1718 (*NNÄ* 1953).
- 26 T. G. Appelgren har i sin auktion nr 66, 1937 (s. 13-14) också behandlat frågan om upphovsmännen till 1707 års riksdalerstampar. Han kommer dock till slutsatsen, att den till perukriksdalern utförts av Karlsteen, medan Hartmann graverat verktyget till ”den misslyckade” riksdalern med eget hår. □

Daniel och Berta Holmberg – mynhandlare i Stockholm (2)

Av Ulf Nordlind och Ian Wiséhn

Mynthandlaren Daniel Holmberg avled i Stockholm den 13 oktober 1916. Han hade startat firman redan 1882. Under de 34 år som han verkade som mynthandlare hade han kommit i kontakt med de flesta seriösa myntsamlarna i landet. Hans företag hade också fått ett mycket gott rykte. I och med hans bortgång uppstod ett märkbart vakuum. Här fortsätter berättelsen från SNT 2005:8 om Daniel och Berta Holmberg.

Mynthandelns vara eller inte vara blev nu en akut fråga för Daniel Holmbergs familj. Man diskuterade naturligtvis om affärsrörelsen skulle avvecklas eller fortsätta i någon form. Beslutet blev att man ville pröva att driva rörelsen vidare. Verksamheten flyttades emellertid till en stor våning i Vasastaden – Norrtullsgatan 49. Där drevs affären under ca tio år men återflyttades sedan till Regeringsgatan 44 på Norrmalm.

Den som övertog mynthandeln var en av Daniel Holmbergs döttrar, Berta Holmberg. Hon var född den 4 december 1877. Hon utbildade sig till lärarinna och fick en lärartjänst i S:t Jakobs folkskola i Stockholm. När hennes far avled, beslutade hon sig för att försöka fortsätta affärsrörelsen. Hon var både intresserad och kunnig i ämnet numismatik. Redan som barn hade hon fått hjälpa till med faderns mynt, medaljer och polletter. Hon hade dessutom bistått honom med auktionerna.

Självfallet var det viktigt för Berta Holmberg att försöka vinna kundernas förtroende. Med detta lyckades hon, då hon redan kände en hel del samlare. I början fick hon hjälp av sina två syster och brodern, grosshandlaren Carl Holmberg. Det blev Carl Holmberg, som för mynthandelns räkning, kom att sköta den omfattande korrespondensen. Han blev medlem i Svenska Numismatiska Föreningen (SNF) redan 1905 och var under en längre tid ledamot och kassaförvaltare (1910-1934).

Berta Holmberg var 39 år när hon tog över faderns mynthandel. Liksom fadern skötte hon mynthandeln, skrev och sammanställde lagerlistor och auktionskataloger. Hon var dock inte till en början ägare av mynthandeln. I Holmbergs lagerkatalog nr 62

(1932) skriver Berta Holmberg följande: "Efter Daniel Holmbergs död i oktober 1916 fortsatte firman under namn av D. Holmbergs mynthandel. Under nära ett decennium har firman innehafvs av änkefru Emelie Holmberg. Nuv. ägare är Berta Holmberg."

Somliga kanske tyckte att hon var modig som vågade driva verksamhet som ensam kvinna i männens värld. Det var hon nog, men mest får man idag intrycket av en modern kvinna. Detta förstår man bl.a. av texten från en liten notis i *Svenska Dagbladet* den 20 september 1919:

Sveriges första kvinnliga luftskepps-passagerare, fröken Berta Holmberg, en dotter till framlidne mynthandlare D. Holmberg, har i dagarna återkommit från Tyskland. Största delen av hemresan tillryggalade hon med luftskeppet Bodensee, med vilket hon for från Zürich till Berlin. Hon fann färden utomordentligt angenäm, allt gick lugnt och jämnt ...

Lång rad med auktioner i Berta Holmbergs regi

Berta Holmberg började arbeta aktivt i mynthandeln i samband med en viktig auktion som gick av stapeln 13 oktober 1916, nämligen nr 117 *Förteckning öfver dupletter ur Baron Carl G. Bondes m.fl. samlingar af svenska guld-, silver- och kopparmynt m.m.* Det rörde sig alltså om dubletter från den mycket fina samlingen på Ericssberg i Södermanland. Dagen efter denna auktion avled Daniel Holmberg.

Trots ägarskiftet kunde man fortsätta med auktionerna i oförändrad takt. Den 27 mars 1917 såldes på auktion nr 118 *Dupletter ur Syssemannen R. Fryklöfs svenska myntsamling*. Därefter var det två auktioner per år som gällde.

En mycket spännande uppgift har lämnats (av Jan-Olof Björk, Växjö) till denna artikel om auktion nr 120. Hela denna auktion baserades på inlämnat material från tobakshandlaren och storsamlaren Sven Svensson! Det finns en handskreven förteckning över samlingen som är skriven av Svensson själv. Han har också lagt till ett villkor som var riktat till Holmbergs mynthandel: "Egaren till

1. Plakett i brons över Berta Holmberg. Den har graverats av Karl Hultström 1947 och beställts av Bertas bror, Carl Holmberg. Skala 1:1.
Foto: Jan Eve Olsson, KMK.

samlingen bekantgöres icke. Detta innebär för ingen del att reklam för samlingens försäljning göres på bästa sätt."

Lagom till mynthandelns fyrtioårsfirande 1922 och till arrangerandet av den 125:e auktionen utkom en *Jubileumskatalog 1882-1922. Förteckning över Godsägare Fr. Lorchs mynt- och medaljsamling, Grossh. I. Berghmans medaljsamling, framlidne Grossh. Cavalli-Holmgrens o. framlidne Herr Åkerblads samlingar, ävensom över smärre dublettsamlingar från bl. a. Kristiania Universitetet*

2. En ordinär myntpåse från D. Holmbergs mynthandel, Norrtullsgatan 49, Stockholm.

3. Det skrevs mycket om Berta Holmberg. Här ett tidningsurklipp från 11 september 1931.

Myntkabinett. Nu (d.v.s. 1921) hade Berta Holmberg övergått till stavning enligt de normer som infördes vid stavningsreformen 1906 – över i stället för öfver o.s.v.

Byggmästare Nils Nilssons (1843-1924) mynt- och medaljsamling (katalog nr 134, 1925) är innehållsmässigt kanske en av de finaste auktioner som Holmbergs mynthandel avhållit. Man bör även nämna grosshandlare John Holmbloms efterlämnade mynt- och medaljsamling (katalog nr 136, 1926), och denna auktion avhölls i samarbete med Spink & Son Ltd, London. Samlingen innehöll bl.a. en intressant medeltidsdel och en kontramarkerad daler från Erik XIV 1568.

Det fanns en fiendskap och konkurrens mellan Berta Holmberg och T. G. Appelgren, som bl.a. kommer till uttryck i samband med auktion nr 147 (1931). Det var meningen att denna skulle ha genomförts den 18 maj 1931, men T. G. Appelgren hade blockerat auktionstillfället genom att reservera tidpunkten för en egen auktion. Den auktionen genomfördes dock inte. I ett brev (8 maj 1931) till sysslomannen R. Fryklöf i Härnö-

sand skriver Berta Holmberg: "Auktionsmaterialet föreligger färdigt och inordnat med resp. nummer. Dock kommer auktionen ej att äga rum, åtminstone ej nu. Anledningen därtill framgår av bif. Meddelande. Jag tycker, att det kan vara nog nu med alla intriger kring mina auktioner".

Auktion nr 150 genomfördes aldrig. Den har titeln: *Förteckning över Isidor Adolf Bonniers samling av Carl XI:s mynt*. Katalogen är tryckt 1931, men försäljningen skulle "ske å tid som senare kommer att tillkännagivas". Därefter kom ytterligare en passus som angav: "Eventuellt kommer samlingen att säljas odelad". År 1933 skickade man ut ett meddelande till kunderna: "Undertecknad har härmed äran meddela, att min firmas 150:e auktion ej kommer att äga rum. Den stora samlingen av Carl XI:s mynt (Bonniers samling) kommer ej att säljas, varken å auktion eller som ett helt, emedan samlingen är bortskänkt ... Vördsamt D. Holmbergs Mynthandel / Berta Holmberg". Den lycklige mottagaren av samlingen var Georg de Laval.

Givetvis finns det många fler auktionskataloger med mycket intressanta mynt och medaljer som skulle vara värda att kommentera i denna artikel. Holmbergs mynthandel sålde så många fina samlingar. Samtidigt fortsatte man att utge spännande och innehållsrika lagerkataloger. Om man t.ex. bläddrar bland de senare lagerkatalogerna finner man kataloger med tematiskt innehåll eller mindre artiklar. För att ge en del exempel:

År 1932 utkom lagerkatalog nr 60, som kallades *Förteckning över Gustaf II Adolfs mynt och minnespenningar*. I nr 61 fanns det en artikel skriven av överste C. G. Ahlborn, "Biografiska anteckningar över Fru LEA AHLBORN, född Lundgren, samt hennes fader, LUDVIG PERS-SON LUNDGREN och broder PER HENRIK LUNDGREN".

Lagerkatalog nr 62 var också en jubileumskatalog som firade företagets femtioåriga tillvaro 1882-1932. Katalogens två första sidor visar fotografier på Daniel Holmberg och dennes hustru Emelie (Emma) Holmberg. Själva katalogen rörde sig lämpligt nog om uteslutande guldmynt och guldmedaljer från Sverige och utlandet. Listan inleddes med Erik XIV:s ungerska gyllen från 1568 och nr 2 är Karl IX:s 16 mark 1610. Andra synnerligen spännande mynt är Gustav II Adolfs dukat 1631, präglad i Nürnberg, och samme monarks dukat från Würzburg 1632. Från drott-

ning Kristinas tid finns bl.a. en dukat 1644 som präglats i Stralsund. Karl X Gustavs dukat 1656 från Stettin är också en stor sällsynthet. Katalogen avslutas med bilder på fyra plaketter som Berta Holmberg låtit slå över Daniel Holmberg (1922), utförd av Iris Menckel (W. I:126). Enligt uppgift slogs plaketten i 1 guldexemplar, 8 nummerade silverexemplar samt 32 ex i brons. Byggmästare Nils Nilsson (1843-1924) till 80-årsdagen 1923, utförd av Iris Menckel (W. I:174), 1 ex i guld, 10 nummerade silverexemplar samt 25 ex i brons. Börsmäklare Axel Julius Lagerberg (1849-1936), New York, utförd av Iris Menckel 1922 (W. I:207:3), 1 ex i guld, 10 nummerade ex i silver samt 25 ex i brons). En plakett över riksheraldikern August Wilhelm Stiernstedt (1812-1880) utförd av Alfred Ohlson 1930 (W. II:115:5) gjordes enligt följande: 1 ex i guld, 10 nummerade ex i silver samt 25 ex i brons. Guldexemplaren av dessa fyra plaketter överlämnades som gåva av Berta Holmberg till kronprins Gustaf Adolf (VI). Upplagesiffrorna är hämtade ur Wahlstedts arbeten.

Lagerkatalogerna nr 63-65 är synnerligen rika på polletter och i nr 65 (1937) har Berta Holmberg skrivit om "Ett ståtligt myntkabinett – Ett besök vid Ericssbergs myntkabinett". Hennes besök på Ericssberg kom i

D. Holmbergs Mynthandel

Grundad 1882

Norrullsgatan 49

Rikstel. 852 58

Telegr.-adr. MYNTHOLMBERG, STOCKHOLM

GULD-, SILVER- och KOPPAR-
MYNT, PLÄTMYNT, SEDEL-
MYNT, POLLETTER, NUMISMA-
TISK LITTERATUR TILL SALU.

Ärligen större och mindre
MYNTAUKTIONER

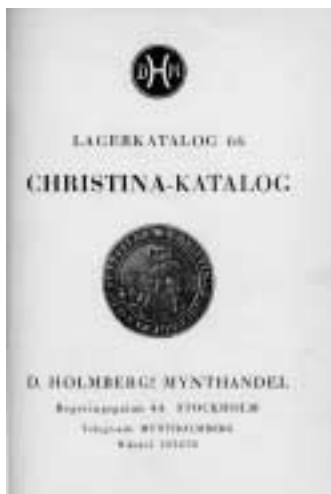
4. D. Holmbergs mynthandel var mycket flitiga annonsörer. Under några årtionden kunde man se annonserna i många vanliga och mer udda tidningar och tidskrifter. Här visas en annons som infördes i Bancoposten 1928 nr 3.

sista ögonblicket, eftersom friherre Carl G. Bonde avled endast ett fåtal dagar efter Berta Holmbergs besök.

Nästa lagerkatalog (nr 66, 1938) var specialinriktad på drottning Kristinas mynt, medaljer och autografer. I katalogens inledning finns en text på engelska där Berta Holmberg berättar kortfattat om den svenska drottningen för utländska numismatiker. Det var inte heller någon tillfällighet att det blev en Kristinakatalog just 1938, eftersom man det året både i Sverige och USA firade Nya Sveriges-minnet i Delaware. Säkert fanns det ett nyvaknat intresse för svenska mynt i Förenta Staterna det året.

Lagerkatalog nr 67 (1941) ägnades uteslutande Fredrik I:s mynt och medaljer. Lagerkatalog nr 68 var en "vanlig" förteckning över mynt och medaljer från olika tider. Nr 69 däremot, som utkom 1942, hade titeln *Förteckning över numismatiska Göteborgiana ävensom en mindre samling svenska sedelmynt*. Dels finns medtaget guld- och silvermynt med anknytning till Göteborg (även om kopplingen ibland blev något krystad). En not på s. 2 förklarade varför vissa mynt från Karl XI och Fredrik I finns medtagna: "Ehuru de här upptagna mynten ej äro präglade i Gbg, torde de dock kunna hänföras till 'Göteborgiana', emedan de äro förfärdigade av guld, som hemförts av det i Göteborg år 1731 stiftade Ostiniska Companiet". Det bör påpekas att katalog nr 69 också innehåller en mycket nyttig förteckning över polletter från Göteborg. Holmbergs visade ofta ett stort intresse för pollettsamlande och detta märks i lagerkatalogerna. I katalogerna nr 63-65 är polletterna listade efter verksamhetsområden, och nr 69 uppvisar polletter från en svensk stad. Dessa kataloger och övriga listor med pollettbeskrivningar utgör än idag viktig referenslitteratur.

Lagerkatalog nr 70 var också en jubileumskatalog i samband med att mynthandeln hunnit bli sextio år. Lämpligt nog hade Berta Holmberg sparat ett antal fina mynt till den listan som annars heter *Förteckning över svenska myntrariteter ävensom sällsynta svenska autografer*. Här finns tre Olof skötkonungs penningar för 250 kr vardera. En del av rariteterna nämns här: Gustav Vasa 1/2-mark (Stockholm) 1537; mark 1545 (Svartsjö); 4 penningar 1559 (Stockholm); mark 1558 (Åbo); Johan III, 2 mark klipping 1571 (Stockholm); Karl IX, 20 mark 1611 (Stockholm) o.s.v.

5. Omslaget till lagerkatalog 66 – "Christina-katalog".

6. Reklamroschyr rörande Isidor Adolf Bonniers Carl XI:s mynt. En skrift som Berta Holmberg låg bakom.

Medaljkonstens gynnare

Medaljkonsten har på ett förtjänstfullt sätt uppmärksammats i flera lagerkataloger, och Berta Holmberg själv hade ju som tidigare nämnts utgivit, förutom de fyra plaketterna över numismatiker, även en minnesmedalj över författaren August Strindberg (1849-1912) som utförts 1924 av Filip Ö. Beck i Budapest (W. II:156, gjuten brons). Över tändstickskungen Ivar Kreuger (1880-1932) lät hon 1930 gjuta en medalj i brons, och konstnärsuppdraget gick den gången till Alfred Ohlson (W. II:227). Till apotekare Gustaf Cavallius 75-årsdag 1924 lät hon utge en plakett utförd av Iris Menckel, dock färdig först 1925 (W. II:189). Till Holmbergs mynthandels sextioårsjubileum 1882-1942 slogs en minnesjetong i brons om 31 mm. Själv blev Berta Holmberg hedrad med en plakett 1947, som utförts av Karl Hultström på uppdrag av hennes efterlevande broder, Carl Holmberg (1879-1968).

Den gamla lärarinnan Berta Holmberg hade inte svårt att skriva katalogtexter eller artiklar. Det märks när man läser hennes alster, t.ex. när hon i en dagstidning skrev om "Det svenska I-öret genom tiderna". I den sista lagerkatalogen, som var just nr 70, skriver Berta Holmberg ännu en gång om faderns och familjens arbete – hon är nästan rörande lojal och tacksam för det som fadern gjort. Här följer ett utdrag från inledningstexten i katalog nr 70:

Under ett par år hade hr H. sin affär på Söder, närmare bestämt på

Götgatan. Men snart nog utvalde han Regeringsgatan för sin mynthandel, och där stannade han för återstoden av sin levnad. – Efter hans frånfalle, då familjen ännu ej bestämt, om affären borde fortsättas eller ej, inträdde den stora rumsbristen, och en mindre våning, som familjen velat finna, blev i stället en större, men i Vasastaden (Norrtullsgatan). Där drevs sedan affären under ett decennium, men återflyttades sedan till Regeringsgatan.

Att december månad valts för firma-jubileet beror på, att under denna månad erhöi hr H. sina handelsrättigheter stadfästa. Och vilken dag kunde då vara lämpligare än den dag, vars namn han bar? DANIEL-dagen den 11. dec. 1942 blir alltså dagen för D. HOLMBERG'S MYNTHANDELS 60-årsjubileum ...

En mynthandel som uppmärksammades av pressen

Berta Holmberg var lika flitig som fadern med att använda sig av dagstidningarna för att göra reklam för mynthandeln, men också för ämnet numismatik. Tidningarna svarade också med ett artigt intresse för denna märkliga kvinna som verkade i "männens värld". Den 11 september 1931 i *Stockholms-Tidningen* infördes en artikel med bild som hade rubriken "Kvinnoporträtt". Så här skrev man:

Hos de flesta av det s.k. svaga könet begränsar sig intresset för mynt gundis så visst till det månatliga ävenytret att få hushållsslantarna att räk-

7. Omslaget till Jubileumskatalog nr 70, december 1942.

8. Reklambroschyr från D. Holmbergs mynthandel 1943. Här finns den samma texten: Svensk numismatik är en viktig gren av Sveriges historia!

ka. Ytterst få äro genom århundradena de kvinnor, som sett på mynten med en numismatikers ögon, och inte ens dessa ha i regel höjt sig över den medelmåttiga samlarens ståndpunkt. I Sverige ha vi i gången tid några drottningar med gott rykte på den punkten. Drottning Kristinas medaljer äro berömda, och även Ulrika Eleonora d.y. och Lovisa Ulrika hade fina samlingar. Så mycket märkligare är det, att vi i Stockholm för närvarande ha en kvinnlig numismatiker, som tack vare lärdom och kunighet på sitt älsklingsgebit vunnit förbindelser över hela världen. Det är fröken Berta Holmberg, som f.ö. just blivitt ett aktuellt namn genom utgivandet av beskrivningen över framlidne Isidor Adolf Bonniers samling Karl XI:s mynt.

Man behöver inte gå till Petrarca eller ens till Hildebrand eller Stiernstedt eller andra världsberömda numismatiska storheter för att härleda fröken Holmbergs intresse. Hon har familjepåbrå. Hennes far var den kände stockholmske myntkännaren Daniel Holmberg, och redan som barn fick hon hjälpa honom med hans myntsamling. F.ö. är en hennes bror sedan många år Svenska numismatiska föreningens kassör.

Fröken Holmberg har tagits i anspråk för ordnandet och katalogiseringen av flera offentliga samlingar. Stora Kopparbergs Bergslag, som en gång i tiden självt levererade åtskilligt med koppar till svenska mynt, har i Falun ett välförsett myntkabinett, vilket för nära tio år sedan ordnades och katalogiserades av fröken

9. Bild på vackert uppställda plåtmynt från D. Holmbergs mynthandel. Bilden ingår i broschyren som nämnts ovan, bild nr 8.

10. En sida ur broschyren som nämnts ovan, nr 8. Här får samlarna trevliga och intressanta inblickar om svenska polletter.

Holmberg. Strax därefter fick hon hand om Musikhistoriska museets i Stockholm medaljsamling och förra året katalogiserade hon Stadshusets medaljsamling, som då hunnit utvidgas betydligt från den tid, då herr Tengdahl gjorde den första katalogen. Både i tyska och amerikanska numismatiska tidskrifter har hon anlitats som artikelskrivare, och den berömda American Numismatic Association har ett par gånger begärt föredrag av henne, vilka vid två av de årligen återkommande veckolånga konventen, framförts av föreningens president bankir Moritz Wormser; den ena gången handlande om svenska guldmynt, den andra om svenska plåtmynt.

Och nu har fröken Holmberg som sagt fullbordat den gruppindelning och beskrivning av den Bonnierska samlingen, som av ägaren aldrig medhans fullständigt och därför på grund av samlingsarnas tillväxt måste så gott som helt förnyas. Bokverket som föreligger i en upplaga av endast 300 exemplar, är resultatet av flera års krävande precisionsarbete.

I artikeln nämns hennes uppdrag att ordna olika samlingar och hennes internationella kontakter. Som ett ytterligare bevis på detta finns en liten notis i *Svenska Dagbladet* från 8 februari 1936, där det högtidligen berättas att "Fröken Berta Holmberg har antagit kallelse att bevista den internationella numismatiska kongressen i London i sommar". Nu så här långt efteråt måste man imponerade konstatera att Berta Holmberg var oerhört skicklig att få dagstidningarna att skriva om henne och mynthandelns verksamhet. Hon lyckades verkligen nå ut.

Som redan nämnts i ovanstående tidningsartikel, lät hon 1931 utge *Beskrivning över Isidor Adolf Bonniers samling av Carl XI:s mynt, präglade såväl inom Sverige som i de utländska besittningarna*. Boken recenserades i *Svenska Dagbladet* 6 september 1931. Bonnier hade själv utarbetat ett förberedande manuskript men hann inte slutföra varken manuskriptet eller boken. Det ökade antalet varianter kullkastade också de tidigare gjorda grupperingarna. I ett tillämnat förord säger sig Bonnier "av 2-märkmynt för ett och samma år, inneha så många som 30 till 40 varianter". I den färdiga boken kan man emellertid räkna ända till 52 varianter för år 1664.

Slutförandet av det omfattande arbetet anförtröddes av änkefru Bonnier till Berta Holmberg, som under

11. Medalj präglad till D. Holmbergs mynthandels 60-årsjubileum 1942. Medaljen är graverad av Ernst Eugen Helmer (född 1885 i Stuttgart) som ägde firman E. Helmers Gravyranstalt. Skala 1:1. Foto: Jan Eve Olsson, KMK.

flera år ägnat ett stort arbete på att ingående studera varje detalj av Bonniers myntsamling. Särskilt viktigt var Berta Holmbergs insatser rörande besittningsmynten. Boken beskriver ca 1 700 varierande mynt, och flera hundra av dessa är ritade av Otto Bärlund, som dock avled innan boken var färdigtryckt. År 1931 kostade boken 35 kronor.

Berta Holmberg skrev också *Fredrik I:s mynt av riksdalervalörer beskrivna och grupperade* (Stockholm 1941) och artikeln "Coinage of Swedish plate money" i *The Numismatist* 1930, s. 3-9.

De sista åren

I december 1942 anordnade Berta Holmberg en liten men intressant plåtmyntutställning i firmans lokaler. Ett foto av denna utställning förekommer också senare i några trycksaker från mynthandeln. Berta Holmberg lät, i anslutning till mynthandelns sextioårsjubileum 1942, slå en liten bronsmedalj med företagets logotyp som en manifestation. Den som graverade medaljen hette Ernst Eugen Helmer.

Under perioden 29 maj till 6 juni 1943 deltog Holmbergs mynthandel med en myntutställning vid Svenska Mässan i Göteborg. Till besökarna vid Berta Holmbergs monter utdelades en liten trevligt illustrerad skrift på åtta sidor med titeln: *Svensk numismatik är en viktig gren av Sveriges historia*. Detta skulle bli den sista utåtriktade åtgärden som Holmbergs mynthandel kom att göra.

Den 15 augusti 1943 avled Berta Holmberg i Stockholm efter en längre tids sjukdom. Hon var då 65 år gammal. Mynthandeln upphörde dock inte omedelbart, men den 22 januari 1944 insattes en annons i *Svenska Dagbladet* med följande meddelande: "Firma D. HOLMBERGS MYNTHANDEL har på grund av innehavarinnans, fröken Berta Holmberg, frånfalle upphört".

Totalt arrangerade Holmbergs mynthandel 160 auktioner mellan åren 1879-1940. De första 48 auktionskatalogerna är onummerade, och uppgifterna om när dessa ägt rum är lämnade av Berta Holmberg 19 januari 1925 till Kungliga Biblioteket. Förutom de intressanta myntauktionerna som Holmbergs mynthandel avhållit har 70 lagerlistor utgivits under åren 1886-1942. Utöver dessa finns även ett mindre antal stencilerade ensidiga offertlistor över mynt och medaljer. Dessa är emellertid odaterade.

Avslutningsvis kan vi konstatera att Berta Holmberg på ett mycket skickligt sätt lyckades att marknadsföra sitt företag – inte bara i Sverige utan även utomlands. När utländska myntsamlare och handlare sökte kontakt med en mynthandel i Sverige, då var det Holmberg som de flesta tänkte på. Den amerikanska tidskriften *The Numismatist* presenterade i ett nummer (September 1923, nr 9, s. 401) den märkliga kvinnan i Sverige som hade en mynthandel. I artikeln står bl.a.: "We learn that Miss Holmberg is an estimable lady, highly educated, well versed in numismatics and known in numismatic circles all over Europe".

Berta Holmbergs tryckta skrifter

Anmärkningsvärda priser vid myntauktioner hos D. Holmbergs Mynthandel 1913-1922. *Numismatiska Meddelanden* XXIII, Stockholm 1923, s. 126-137. Här kan man tydligt notera konflikten mellan D. Holmbergs mynthandel och T. G. Appelgrens mynthandel. Den senare har nämligen skrivit en egen artikel i samma bok under rubriken "Anmärkningsvärda pris vid myntauktioner i Stockholm 1913-1923", s. 138-150, d.v.s. direkt efter Berta Holmbergs artikel.

Medals and plaques in "Musikhistoriska Museet" in Stockholm. *The Numismatist* 36, 1923, s. 381-388.

Swedish Gold Coins. *The Numismatist* 41, 1928, s. 21-26.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

REGISTER 2005

ARTIKLAR OCH NOTISER	Nr	Sid.
Aboshimme, Feisal Allahs profet, kalifer och mynt (& <i>Gert Rispling</i>)	3	57-60+omslag
Ahlström, Bjarne Ahlströms Myntauktioner. Pressmeddelande	3	67
Andersen, Michael Lederskifte på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (& <i>Jørgen Steen Jensen</i>)	3	73
Antonsen, Jack-Morris Hans Majestet kronprinsens gullmedalj fra det Kongelige Frederiks Universitet i Christiania	6	138-139
Bergroth, Tom Ny ordensutställning på Stockholms slott (<i>Utställning</i>)	5	121
Björk, Jan-Olof Ingemar Mauritzon 1924-2005 (<i>Personalia</i>) C. G. Hesselblad och Münzen und Medaillen AG	6 7	146 157-163
Carlberg, Dan Paul Levin om falska sedlar i Kristianstad Braås hembygdsmuseum och dess myntsamling Succéartad mynthelg Premiär för myntmässan i Göteborg	1 2 2 4	21 48 49 95
Carlsson, Hans Kristinas 4 mark 1638 – en ovanlig variant	5	117
Carlsson, Per-Göran Unikt avslag i silver av 10 mark klipping 1626 (& <i>Dennis Pettersson</i>)	1	7
Elfver, Frédéric <i>Rättelse</i> [Medalj över Ulla S. Linder Welin – slutlig upplaga, SNT 2004:8] Numismatisk frågesport vid SNF:s traditionella julglögg den 11/12 2004 <i>Svar på frågesporten</i> Årsberättelse för år 2004 avgiven av styrelsen för Svenska Numismatiska Föreningen <i>Rättelse</i> SNF:s auktion nr 149. Ur Sven Svenssons samling [katalog] (& <i>Bernt Thelin</i>) Om "provmyntet" till Gustav I:s kröning 1528 – en dementi Unionsupplösningen 1905-2005 – nytt minnesmynt (<i>Nya mynt</i>) Ny medalj från SNF till minne av Sven Svensson (<i>Ny medalj</i>) Om en sällsynt örtug på Vitenskapsmuseet i Trondheim	1 1 3 2 4 2 3 5 6 7	7 22 78 42-45 91 bilaga 62-63 120+omslag 149 164-166
Engström, Ebba Olof Rudbeck den äldre, Gustavianum och Magnus Gabriel De la Gardie på medalj Grönländska mynt och privatmynt	1 4	15-17 94-95
Golabiewski Lannby, Monica Bellman i Riksbankens tjänst Ekonomisk fostran och skolsparande. Kort historik Stockholms slott 250 år. Jubileumsmynt (<i>Nya mynt</i>) Gjorde falska bankosedlar i fångelset Drömtydningar för penningssamlare Den dyrbara lumpen, råmaterialet till våra gamla sedlar Skrivpapper, postpapper och gråpapper Polske påven på minnesmynt (<i>Nya mynt</i>) Motboken försvinner 1955 Ännu ett sensationellt fynd i regalskeppet Kronan! (<i>Myntfynd</i>)	1 1 1 2 2 4 4 5 6 7	8-9 11 20+omslag 41 50 84-87+omslag 101 120 150 168

En skinnpung med silverpenningar från 1200-talet som gravgåva [Ramkvilla kyrka, Småland]	7	175
Ädelmod till allmän kännedom	8	199
"Fattigmans julmarknad" [Stortorget i Stockholm och Barnens julflagga]	8	201
Ett svinaktigt uppdrag från Skomakarkällaren	8	202
Haitto Connah, Elisabeth		
Ett helt nytt museum! Tumba Bruksmuseum öppnar den 4 juni	4	99
Hedlund, Ragnar		
Ett nytt museum växer fram i Aten	8	196-197
Heijne, Cecilia von		
Bredarör och Penninggraven vid Kivik	3	64-65
"Myntfångare"	3	78
Fossila "penningar" från Brattingsborg	4	90-91
Operation under täckmantel skaffade stulna mynt åter	8	200
Hemmingsson, Bengt		
Karl X Gustavs begravningsmynt	1	4-6
Teaterkonsortiets premieobligationslån 1889 och 1893	2	34-37
Fältboktryckare Sohms medaljer	3	66-67
Plåtmynt från "Schimmelmanvraket"	4	98
En kunglig medaljgåva år 1787	7	172
Axel Oxenstiernas mynt och medaljer	8	190-193
Holmberg, Kjell		
Att lära sig pengars rätta värde (& <i>Magnus Wijk</i>)	1	10-11
SNF:s auktion nr 150. Ur Sven Svenssons samling [katalog] (& <i>Göran Wahlquist</i>)	6	bilaga
Holmén, Bengt		
Gunnar Holst-priset för år 2004 (<i>Personalia</i>)	1	13
Huggert, Anders		
Umeå läroverks mynt- och medaljsamling. Kristian II:s klipping funnen i Grundsunda	7	170-172
Jensen, Jørgen Steen		
Lederskifte på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (& <i>Michael Andersen</i>)	3	73
Johansson, Per-Ove		
Myntträffen i Avesta	5	117
Lagerqvist, Lars O.		
Margareta Klasén 19.XI.1921 – 28.II.2005 (<i>Personalia</i>)	3	77
Guldmynt från Kirgisiska republiken	8	193
Larson, Per		
Dansk denning med tidigare odokumenterad stampkombination i KMK:s samlingar	5	114-115
Lindblom, Carl-Axel		
Celebert besök på Stockholms myntklubb (<i>Föreningar</i>)	1	21
Orientering om konservering (<i>Föreningar</i>)	3	72
Lundberg, Hans		
Pollett från Bohuslän för insamling av linnelumpor	2	38
Polletter tillverkade av E. Sönnergrens Verkstäder i Göteborg (& <i>Folke Tufvesson</i>)	3	69-72
Malmer, Brita		
Femtio år med numismatiken	5	122-123
Nilsson, Hasse		
Medaljen över Christian Storzjohann	8	198-199
Nordlind, Ulf		
Daniel och Berta Holmberg – mynthandlare i Stockholm (1) (& <i>Ian Wiséhn</i>)	8	185-189

Persson, Marcus

Myntsamlandets demografi i Sverige

5

116

Pettersson, Dennis Unikt avslag i silver av 10 mark klipping 1626 (& *Per-Göran Carlsson*)

1

7

Rispling, Gert Allahs profet, kalifer och mynt (& *Feisal Aboshimme*)

3

57-60+omslag

Rådström, Börje

Papperspolletter från Gimo bruk [Uppland]

5

119

Sandström, Rolf

Pollettsamlandet på uppgående?

2

39

Sjöberg, Rolf

Kejsaren är död – leve kejsaren! Något om romerska kejsarbegravningar

6

140-141

Sundquist, Torbjörn Gallo-romerska falskmyntares hemligheter uppdragas [översättning från franskan] (*Pressklipp*)

3

77

Wismars plåtmynt 1715 – rariteter att se upp med

6

132-138+omslag

Höganäs – inte bara krus (*Utställning*)

6

147

Thelin, BerntSNF:s auktion nr 149. Ur Sven Svenssons samling [katalog] (& *Frédéric Elfver*)

2

bilaga

Skånsk ledamot i SNF:s styrelse [Bernt Thelin] (*Personalia*)

7

177

Tufvesson, Folke Polletter tillverkade av E. Sönnergrens Verkstäder i Göteborg (& *Hans Lundberg*)

3

69-72

Voisin, Marie-Astrid

4:e Internationella medaljbiennalen i Seixal 19 november 2005 – 22 januari 2006

2

37

Ny konstutställning på Kungl. Myntkabinettet våren 2005. F.I.D.E.M. – de svenska bidragen

2

37

Medlemskap i F.I.D.E.M.

3

78

Den andra sidan av medaljen – skisser, skulpturer och målningar (*Utställning*)

4

93

Wahlquist, GöranSNF:s auktion nr 150. Ur Sven Svenssons samling [katalog] (& *Kjell Holmberg*)

6

bilaga

Wijk, Magnus Att lära sig pengars rätta värde (& *Kjell Holmberg*)

1

10-11

Wiséhn, Eva

Skruvdosans hemlighet

1

18-19

Bremerholms kyrka för fattiga i Köpenhamn

2

39

Tankar kring sparandets vedermödor

3

67

Edvard VIII:s trepenny

4

88-89

Nationaldagen – en ny helgdag

5

108-113

Det var en gång ... Hans Christian Andersen – 1805-2005

6

142-145

Nya jubileumsmynt – till minne av Dag Hammarskjöld (*Minnesmynt*)

7

169

Elisabeth Hesselblad – birgittinordens föryrare

8

194-196

Wiséhn, Ian

En check för Finlands frihet – ett minne från januari 1940

1

12

Metallarbetaren från Västerås som samlade på svenska mynt

1

14

Falskt som djupa vatten – korta anteckningar rörande falska sedlar under 1800-talet

1

17

Ett skrin med medaljer m.m. som tillhört ärkebiskopen Johan Olof Wallin – ”Davidsharpan i Norden”

2

29-31

Kort presentation av vissa större utländska myntfynd från 1970-talet

2

31-32

Några kompletterande anteckningar till en myntauktionskatalog från 1834

2

32-33

En märkes- och medaljannons från 1889

2

33

Papperspolletter för velocipedövning

2

38

Ett par kortbrev från Henryk Bukowski till apotekaren Gustaf Cavalli

2

40

Ett sedelförslag från mitten av 1800-talet

2

40-41

Brev från den finländske medaljsamlaren J. J. Huldén till Axel Wahlstedt	2	45
Kortfattat om penninghanteringen i Riksbankens hus vid Järntorget mot slutet av 1800-talet	3	61
Apotekare Sättervalls myntsamling	3	68
Östgöta Hypotheks-Föreningss Assignment – ett provtryck	3	73
Kopparmynten i allmogens börsar och böndernas utgifter för att klara överlevnaden	3	76
En assignation från Lågfors och Presthytte bruk i Dalarna	4	87-88
Sedlar och checkar från The Hongkong & Shanghai Banking Corporation – exempel ur Kungl. Myntkabinettets samlingar	4	92-93
Ytterligare en skara svenska myntsamlare från 1800-talet	4	96-97
Första titten på en 10 000-kronorssedel	4	97
Apotekaren John Winnberg, en svensk-amerikansk myntsamlare i New York	5	113
Ett erbjudande om försäljning av 2.850 plåtmynt	5	115
Några notiser och annonser från 1800-talet och tidigt 1900-tal rörande polletter i Stockholm	5	118
Papperspolletter från Husbygränsen och Hällsta i Södermanland	5	119
Brita Malmer 80 år – mottagning i Kungl. Myntkabinettet (<i>Personalia</i>)	5	122
Numismatiska böcker m.m. som tillhör Göttiska förbundet	5	123-124
En ovanlig sedel från tiden kring mahdins uppror i Sudan 1884 - 1885	5	126
Spårvägsbolletter blev norska skiljemynt	6	146
Sporrongs minnesutställning över skulptören Alfred Ohlson	6	147
Pengar kan vara skadliga för ögonen – ett exempel från 1953	6	150
Isaac Newton – myntmästare i London under 27 år	7	166-167
Något om guldmüntfoten	7	168
Ungerskt silver i svenska krigstidsmynt	7	168
Den gången då tre ”svenskar” ledde American Numismatic Association	7	169
OA och Carl Milles – en färdig medalj och ett medaljförslag	7	173
Änkans fattigbollett – ett tidigt försök att hjälpa fattiga i Norrköping	7	174
En långvandrande enkrona från 1876 har mycket att berätta	7	176
Inträdeskort till avslutningen av riksdagen 1888	7	177
Hur såg Karl XII ut? Jo, möjligen som på gulddukaten från 1718	7	177
Daniel och Berta Holmberg – mynthandlare i Stockholm (1) (& <i>Ulf Nordlind</i>)	8	185-189
Personalia kring apotekaren Cavalli i Skövde	8	189
En oangenäm överraskning för kypare m.fl.	8	193
Vad hände egentligen med Sillanpääs nobelmedalj?	8	199
Märken för hundägare	8	202

Utan angiven författare

Unionsminne [Sverige-Norge] (<i>Nya mynt</i>)	1	20
[”svälja tio mynt med olika årtal”] (<i>Pressklipp</i>)	2	49
Erik Lindbergs Fond	5	113

NYTT OM BÖCKER – RECENSIONER

Bergroth, T. C.: <i>Kungliga Carl XIII:s Orden ”til upmuntran och belöning för medborgerliga och välgörande bemödanden til nödlidandes och allmänt gagn” 1811–</i> . 2002. (Lars O. Lagerqvist)	2	46-47+omslag
Forsgren, A.: <i>Sköna smycken i silverne skattfynd. Smycken och smyckefragment i depåer av tidigmedeltida gotländska mynt (ca 1140-1220)</i> . C-uppsats vid Institutionen för Arkeologi och Antikens kultur i Stockholm. 2005. (Nanouschka Myrberg)	5	125
Jonsson, K.: Utvecklingen av ekonomin som den speglas i myntningen. (i: <i>Birger Jarls tid – en brytningstid? Sex föreläsningar från ett symposium i Stockholm våren 2001</i>). 2002. (Bengt Hemmingsson)	3	74-75
Kampmann, U.: <i>Die Münzen der römischen Kaiserzeit</i> . 2004. (Harald Nilsson)	2	47
Nordenvall, P. m.fl.: <i>Kungliga Serafimerorden 1748-1998</i> . På uppdrag av Kungl Maj:ts Orden. 1998. (Lars O. Lagerqvist)	4	100-101
Regner, E.: <i>Den reformerade världen. Monastisk och materiell kultur i Alvastra kloster från medeltid till modern tid</i> . 2005. (Bengt Hemmingsson)	6	148-149
Ruhne, S.: <i>Bilden som budskap. Myntningen i Sverige 1568-1611</i> . C-uppsats vid Historiska Institutionen i Stockholm. 2004. (Nanouschka Myrberg)	5	125

Firma D. HOLMBERGS MYNTHANDEL
 har på grund av innehavarinnans,
 fröken Berta Holmberg, fränfalle upphört

12. Annons om tillkännagav att D. Holmbergs mynthandel upphör på grund av ägarinnans död – Svenska Dagbladet 22 januari 1944.

Coinage of Swedish plate money. *The Numismatist* 43, 1930, s. 3-9.

Beskrivning över Isidor Adolf Bonniers samling Carl XI:s mynt. Stockholm 1931, 326 s.

D. Holmbergs mynthandel 1882 - 22/10 - 1932. D. Holmbergs mynthandel, lagerkatalog nr 65, 1936, s. 2.

Anmärkningsvärda priser vid myntauktioner i Stockholm 1923-1934. *Numismatiska Meddelanden XXVIII*, Stockholm 1935, s. 71-94.

Ett besök vid Ericsbergs myntkabinett. D. Holmbergs mynthandel, lagerkatalog nr 65, 1936, s. 2-4. Denna uppsats finns också som en fyrsidig broschyr med titeln *Ett ståtligt myntkabinett*.

Fredrik I:s mynt av riksdalervalörer. Beskrivna och grupperade. Stockholm 1941, 22 s.

D. Holmbergs mynthandel 1882 - 11/12 - 1942. D. Holmbergs mynthandel, lagerkatalog nr 70.

Otryckta och tryckta källor

Axel Wahlstedts brev- och klippssamling, Antikvarisk topografiska arkivet (ATA), Stockholm.

Anteckningar om D. Holmbergs mynthandel. Axel Wahlstedts arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA). Särskilt anteckningar rörande åren 1916-1944.

Tidningsklipp rörande auktioner, skrifter och annonser från D. Holmbergs mynthandel, Stockholm 1916-1944, ATA.

D. Holmbergs myntauktionskataloger 118-160 (1917-1940).

Till denna kategori hör: *Svenska Mynt – Rariteter av Guld, Silver och Koppar – auktionslista om 50 bättre svenska mynt från Gustav I till Karl XV*. Bland annat kan nämnas: Sigismund, riksdaler 1594, Kristina, 2 riksdaler 1645, Riga, riksdaler 1643 och Pommern, ½ riksdaler 1654. Enligt listan med handskrivna priser omsatte auktionen 7 663 kr. Datumet är okänt men bör vara efter 1928 då firman flyttade till Regeringsgatan 44.

Auktionslista (stencilerad) om 14 nummer till förmån för Finlands evakuerade befolkning försålles i anslutning till auktionskatalog 158, 6 februari 1940.

Upplysningsvis kan nämnas att auktionskatalog 137 från 1926 har två tryckta supplement: Bihang till auktionskatalog 137. Nr 792-976, 4 tryckta sidor med svenska personmedaljer. Supplement II

till auktionskatalog 137, 6 tryckta sidor, nr 1-195, en mindre medaljsamling.

D. Holmbergs mynthandel – lagerlistor 53-70. Stockholm, 1917-1942. Det kan vara intressant att notera att det ibland förekommer en del märkligheter i utgivningen av lagerlistor. Så t.ex. finns det två nr 65, men med olika omslag och olika innehåll. I den ena finns det en paginering som går mellan I-XVI och den andra har fortsättningen, nämligen XVII-XX och därefter kommer sidorna 33-44 (!).

Till lagerkatalog 61 finns det en maskinskriven lista på engelska som utbjuder 50 svenska sedlar.

Dito, odaterad under adress Regeringsgatan 44. Lista med 50 personmedaljer med svenskt-finskt intresse samt med följebrev.

Dito, Svenska Guldmynt från sterbhus i södra Sverige, 50 nummer med bl.a. Karl X Gustav, dukat från Pommern 1656, bevärd pris 950 kr.

Skriftliga och muntliga uppgifter lämnade 2004 av Jan-Olof Björk, Växjö.

Litteratur

Högberg, Th.: *Svenska numismatiker under fyra sekler. En biografisk-bibliografisk handbok*. Göteborg 1961, s. 114-115. Artikel om Berta Holmberg.

La Plume (sign.): Kvinnoporträtt: Fröken Berta Holmberg. *Stockholms-Tidningen* 11 september 1931.

O. G. (sign): Ett numismatiskt standardverk: Berta Holmberg, Beskrivning över Isidor Bonniers samling Karl XI:s mynt. *Svenska Dagbladet* 6 september 1931.

Osign.: Miss Berta Holmberg. *The Numismatist* September 1923, nr 9, s. 401.

Osign.: Svensk numismatik uppmärksam i Amerika. *Svenska Dagbladet* 8 oktober 1927.

Osign.: Sveriges första kvinnliga luftskeppspassagerare. *Svenska Dagbladet* 20 september 1919.

Osign.: En guldgruva för myntsamlare. *Aftonbladet* 9 oktober 1941.

Osign.: 60 myntrika år. *Svenska Dagbladet* 12 december 1942.

Thordeman, B.: Runa över Berta Holmberg. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1944, sid. 132.

Reprofoto: Gabriel Hildebrand, KMK. □

Efterlysning om uppgifter rörande spritpolletter från Hedemora

Det finns mängder med svenska polletter som är mer eller mindre anonyma. Det blir så när pollettmängden är mycket stor. Just nu finns det emellertid möjligheter att kunna lösa en del av problemen. Mest därför att det nu finns ett så stort intresse kring polletterna och deras funktion i samhället.

I Kungl. Myntkabinettets rika pollettsamling finns ett och annat som fortfarande är svårlost eller till och med omöjliga att i dag bestämma. Två ensidiga, runda och rödbruna papperspolletter (tunt papper) hör till den första gruppen. Här får vi nämligen lite ledtrådar genom texten på polletten: HEDEMORA SPRITBOLAG – HEDEMORA. Innanför jugendliknande slingor finns valörbeteckningarna på två rader: Kronor / 5 respektive 5.25.

Vi har vänt oss till Vin & Sprithistoriska Museet men de har mycket få uppgifter om detta bolag. Så vem känner till något om Hedemora Spritbolag? Hur och när användes polletterna? Finns det fler valörer? Skriv gärna till SNT:s redaktion om du vet något mer om polletterna. IW

Spritpolletter från Hedemora Spritbolag. De är möjligen gjorda ca 1900.

Foto: Gabriel Hildebrand, KMK. □

Fig. 1. A-brakteat från Tjurkö.

De nordiska guldbrakteaterna

Kort introduktion

De folkvandringstida nordiska guldbrakteaterna, präglade ca 400-550 e.Kr., utgör en föremålsgrupp, som har sitt ursprung från – och sin nära samhörighet med – numismatiken. Mycket talar för att de spelat en stor och viktig roll såväl på det sociala som på det magiska, religiösa och mytologiska planet i nordgermanernas föreställningsvärld. De har sannolikt haft stor betydelse som propaganda vid etablerandet av Odenkulten.

Fram till idag har man påträffat mer än 900 exemplar av de nordiska guldbrakteaterna, så gott som alla nu vårdade i offentliga samlingar. Framför allt har de hittats i Danmark och Sverige (Öland, Gotland, Bohuslän, Västergötland och Skånelandskapen) samt i sydvästra Norge; således de gamla nordgermanska områdena. En del har också hittats i England, Holland, Nordtyskland, Polen och Ungern.

Redan våra första arkeologer insåg att i dessa brakteater – med deras bilder, symboler och runinskrifter – låg hemligheter gömda, som skulle kunna bringa ljus över Nordens tidiga historia. Man anade här händelser, gestalter och sagor från en i brist på andra källor dunkel tidsperiod. Men det är under de allra senaste decennierna som forskningen har gjort avgörande framsteg när det gäller tolkningen av dessa föremål – man talar om ett genombrott – främst genom den tyske historieprofessorn Karl Hauck.

Folkvandringstiden var en turbulent tid i Europas historia. Romariket föll successivt samman. Ger-

manska stammar och asiatiska folk anföll. Män från Norden deltog i dessa strider. Med sig hem tog de återvändande krigarna romerska guldmynt och medaljonger med den gudomliga kejsarens bild. Men de tog också med sig ett skriftspråk, runorna, och den religiösa föreställningen om den starke gudafursten. Med de romerska mynten och medaljongerna som inspirationskällor och förlagor började guldbrakteater att präglas.

De romerska medaljongerna och stormynten av guld från 300-talet utdelades främst som belöningar till förtjänta soldater i den romerska armén, men även som presenter, mutor och belöningar till bl.a. germanska hövdingar, vilka kejsaren önskade sluta allianser med. De uppfattades säkert av germanerna som ytterst prestigefyllda dekorationer, väl värda att imitera. Ganska snart ersattes den gudomliga kejsarens porträtt symboliskt med den lokale, nordgermanske härskaren som en personifikation av Oden. En runinskrift – "houar" – på en brakteat från Fyn talar för detta; texten kan läsas som "den Höge", som sjuhundra år senare är en benämning som i Havamal avser Oden, gudarnas härskare och den som ansågs ha uppfunnit runorna.

Brakteaterna präglades med snidade runda stamper på ena sidan av ett tunt guldbleck, ofta sannolikt bestående av nedsmälta romerska solidi. Storleken varierar; den största är den s.k. Åsumbrakteaten, som mäter 12,3 cm, den minsta runt 1 cm i diameter. Beroende på storleken försågs de ibland med en eller flera inpusade koncentriska härder med geometrisk ornering. De försågs också med en infattning och en ögla och användes därför burna runt halsen.

A, B, C och D

Redan på 1870-talet indelade arkeologerna guldbrakteaterna i fyra olika typer; A, B, C och D, något som alltjämt gäller.

A-brakteaterna avbildar bröstbilden av en man och är således den typ, som står de romerska förebilderna från 300-talet närmast (Fig. 1). De bör därför vara de äldsta.

B-brakteaterna, den nog innehållsmässigt mest intressanta typen, avbildar hela människofigurer, en eller flera. Motiven är mycket varierande. Många scener kan igenkännas från den först på 1200-talet upptecknade nordiska gudasagan. På en brakteat från Danmark avbildas Oden som en

Fig. 2. B-brakteat från Aars, Danmark.

Fig. 3. B-brakteat från Skåne.

Fig. 4. B-brakteat från Faxe, Danmark.

Fig. 5. B-brakteat från Trollhättan.

Fig. 6. Medalj från kejsar Konstantin den store.

Fig. 7. C-brakteat från Skåne.

krigsgud med hjälm, sköld och ett mot honom själv böjt spjut, allt imiterande den romerske krigsguden Mars (Fig. 2).

På andra brakteater från bl.a. Skåne avbildas Oden som schaman svävande i luften i extas (Fig. 3). På huvudet bär han en hjälm, som avslutas bakåt med ett fågelhuvud. Oden ägde ju förmågan att förvandla sig till en fågel. Framför Oden finns dels en häst, som sannolikt är Sleipner (först senare i mytologin fick Odens häst åtta ben), dels en fågel, Odens ständige följeslagare (en av Odens båda korpar Hugin och Munin, som alltid höll honom underrättad om världens händelser?).

En annan B-brakteat avbildar den unge guden Balders död, Odens son. Han har träffats av en pil av mistel, det enda vapen som kunde skada den annars osårbara guden. Med i scenen finns även anstiftaren till mordet, den onde Loke, samt Oden, fadern, med fågelföljeslagare och spjut (Fig. 4).

Ytterligare en B-brakteat, från Trollhättan, avbildar brytningen mellan de goda och de onda makterna, en strid som slutligen ledde till Ragnarök. Himmelsguden Tyr lägger sin vänstra hand i Fenrisulvens gap som ett tecken på gudarnas goda vilja. Men sveket är där och vargen biter av handen (Fig. 5).

C-brakteaterna avbildar ett ofantligt människohuvud ovanpå en hästrygg. Detta är den vanligaste brakteattypen och utgör nära hälften av de kända brakteaterna. Förlagan är sannolikt en medalj från kejsar Konstantin den store (307–337 e.Kr.), där kejsaren avbildas framför sin häst (Fig. 6). Men i den nordiska versionen är huvudet i stället Oden, nu som den läkande och livgivande guden, som med magisk, gudomlig luft blåser liv i Balders skadade häst (Fig. 7).

D-brakteaterna, slutligen, avbildar en eller flera slingrande djurfigurer – ofta starkt stiliserade – men ingen människa. Här framträder den djurornamentik, som kom att dominera den nordiska konsten i århundraden (Fig. 8).

Fig. 8. D-brakteat från Moosmoor, Nordtyskland.

Ungefär en tredjedel av alla de kända guldbakteaterna bär runinskrifter (D-brakteaterna saknar dock sådana). En hel mening står att läsa på en känd C-brakteat från Tjurkö, Blekinge, lydande: ”Hjald gjorde åt Kunimund runorna på det välska

kornet”, varmed torde menas ”på det romerska guldet”. Inskrifterna är annars ofta svårtolkade. Runorna bar själva inom sig en hemlig, magisk kraft, som skyddade bäraren från onda makter. Några ord återkommer dock ofta, t.ex. ”alu”, som var det germanska ordet för öl (England ”ale”, Norden och Island ”öl/ol”).

De nya forskningsrönen kring de nordiska guldbakteaterna, där Oden är centralgestalten, visar att den nordiska mytologin, känd från de isländska texterna från 1200-talet, bygger på en tradition, som går många århundraden tillbaka i tiden – ända till folkvandringstid. *Rolf Sjöberg*

Litteratur

Gaimster, M.: The Scandinavian gold-bracteates. *Roman reflections in Scandinavia*. Rom 1996.

Hauck, K.: *Gold aus Sievern*. München 1970.

Lamm, J. P.: *Brakteater. Guldets magi i saga och verklighet* (red. Hagberg, U. E). Borås 1994.

Malmer, M. P.: *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria*. Acta archaeologica Lundensia. Lund 1963.

Samtliga bilder från Hauck 1970 (utan måttangivelse). Repro G. H. □

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER

MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42

111 20 STOCKHOLM

TEL 08 - 411 08 07

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppettider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

Svenska och skandinaviska mynt
och sedlar.

Stor sortering av utländska
jubileumsmynt, årsset samt småmynt.
Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADDRESS:

<http://www.nmh-mynt.a.se>

Ett rivningsfynd i Ångersjö berättar ...

När hemmansägaren Assar Johansson år 1956 rev mangårdsbyggnaden på sin fastighet Ångersjö (Ångesjö) 1:3 i Hörnefors socken, Ångermanland, fann han undernockåsen ett litet paket gjort av nåver. Det visade sig innehålla både ett skriftligt besked om bygget, en bön om skydd mot våld och en kopparslant. Fyndet är på så sätt ovanligt upplysande om vad som i äldre tid företogs i folktrons anda i samband med husbyggen.

Nåverpaketet påträffades då byggnadensnockåsen togs ner, varför det bör ha legat längst upp i väggtrimningen och då i direkt anslutning till åsen. Fig. 1. Huset var av den typ som kallas enkelkorsbyggnad – där de rumsindelade väggarna bildar ett kors – och hade, enligt folkminnet, uppförts år 1867. Fig. 2.

Nåverpaketet mäter 60 x 60 x 25 mm och består av två hopvikta remсор – den ena lindad tvärsöver den andra. Inuti paketet finns en papperslapp med text på båda sidor. Fig. 3a-b. Den ena texten ger upplysningar om vilket år byggnaden uppfördes, vilka som utförde arbetet och vad det kostade:

år 1861 är dena bygning upsatt ut af 3 stycken bonden Johan Jonsson och bonde sånen Olofpetter Ånglung [Ånglund] och torpare sånen, Erik Pheter dal ström [ström överstruket] gren, ångersjö den 19 desimb Uptimratt höste tiden för 90 riks Daler Rm

Sedan papperslappen omsorgsfullt vikts samman tillfogades en bön om skydd mot våld:

*Jesu jelp och hand
bevare Dätta hus
för eld och brand
Hale Liuja*

I den hopvikta lappen hade lagts en då gångbar kopparslant av lägsta valör, nämligen ½ öre präglad för Oscar I 1858. Fig. 3b.

Anledningar till depositionen

Uppgifterna om byggnadens tillkomst är uppenbarligen en väsentlig anledning till depositionen. Det var meningen att man vid rivning i framtiden skulle få ett säkert besked beträffande byggnadsår, vilka som utfört arbetet och till vilken kostnad. – Vi noterar omgående att folkminnet inte lyckats förmedla det rätta årtålet.

Det värsta som kunde drabba byggnaden var våld. Bönen på papperslappens andra sida skulle för-

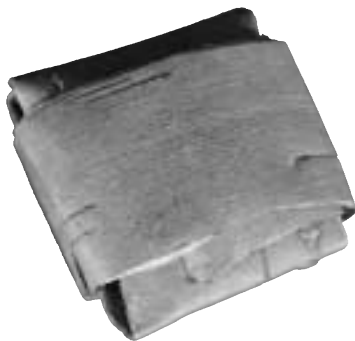

Fig. 1. Nåverpaketet från mangårdsbyggnaden Ångersjö 1:3.

Foto: Pekka Nyman, Västerbottens museum.

hoppningsvis innebära ett skydd i just det avseendet, och vem skulle kunna infria denna önskan om inte allas vår frälsare, Jesus Kristus. Av allt att döma handlar det här om den främsta anledningen till depositionen, och i det sammanhanget ges också förklaringen till den bifogade kopparslanten, som varken präglats byggnadsåret 1861 eller anspelar på den monark under vars regerings-tid byggnaden uppfördes; perioden 1859-1872 regerade nämligen Karl XV. Generellt sett deponerades slanten av samma anledning som då ett mynt placerades under en av masterna på ett nybyggt segelfartyg. Det gjordes för att försäkra fartyget och dess besättning mot olyckor. Myntet var ett offer åt det naturväsen som enligt folktron sökte sig till nybygget och som sedan hade makt över skeppets fortsatta öde – skeppsråden.

Fig. 2. Byggnaden fotograferad för verket "Sveriges gods och gårdar" (1942).

Folktrons gårdsrå – tomten

Då ett bostadshus uppfördes var det ett gott tecken om verksamheten kunde konstateras pågå även under natten. Detta betydde nämligen att ett gårdsrå, en tomt, sökt sig till platsen. Det var verkligen angeläget att hålla sig väl med tomten, så att han trivdes på gården och stannade

kvar och bidrog till en lyckosam utveckling, som rent av kunde leda till välstånd. Om man under byggets gång däremot inte märkte några tecken på en sådan medverkan, fanns det all anledning att försöka göra något åt saken. Det förekom att ett mynt deponerades redan då grundstenen lades på plats, alternativt på eller under var och en av knutstenarna. I det läge att timringsarbetet i stort sett avslutats, kunde mynt i stället placeras på det ena eller på båda gavelrösternas översta stock, direkt undernockåsen.

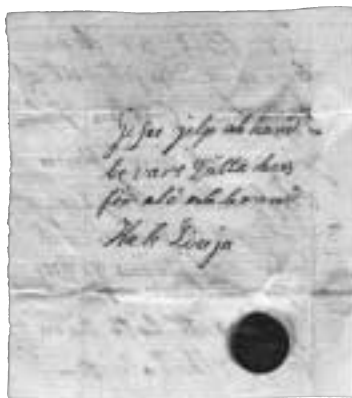
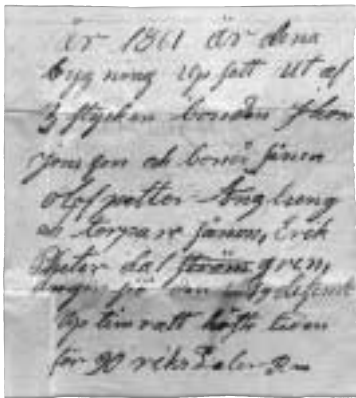
Folkminnesanteckningar från äldre tid ger ett begrepp om variationsbredden i förfarandet. Det deponerade myntet skulle tydligen gärna vara av silver. I den på endast åtta kilometers avstånd från Ångersjö belägna byn Bjännberg har undernockåsen på en mangårdsbyggnad emellertid påträffats både ett silvermynt från 1651 och ett av koppar. I en annan gård i Ångersjö utgjordesnockdepositionen av en i tenn slagen kunglig medalj från 1866. Samma typ av objekt, men nu från 1899, låg bland stenarna i spiselmurens understa varv i ett bostadshus i Nordanås, Sorsele socken (Huggert 2005 och där anförd litteratur). – Med andra ord kan nåverpaketets kopparslant inte betraktas som ett udda inslag i sammanhanget.

Byggekostnaden år 1861

Enligt beskedet på papperslappen i nåverpaketet kostade det 90 riksdaler riksmünt hösten 1861 att timra upp huset i Ångersjö. Vid den tiden låg dagsverkskostnaden i riket kring 1:50 rdr rmt (Lagerqvist & Nathorst-Böös 2002). År 1865 hade 84% av arbetarna vid Nordmalings Ångsåg AB en årsinkomst i intervallet 100 till 300 rdr rmt (Frank 1978). Vid invigningen av en ny läroverksbyggnad i Umeå 1860 uppgick bygg- och

Fig. 4. Byn Ångersjö låg i direkt anslutning till kustlandsvägen och där fanns gästgiveri. Utsnitt ur T. A. von Mentzers karta från 1869.

inredningskostnaderna till i runda tal 23.000 rdr rmt. Samma år avlönades skolans städerska med 2 rdr rmt i veckan. År 1862 fick läroverket en fast anställd vaktmästare. Årslönen bestämdes till 250 rdr rmt, och han skulle även ha fri bostad om ett rum och kök (Granfelt 1941).

Slutord

Byn Ängersjö var förhållandevis central belägen, eftersom den låg i direkt anslutning till kustlandsvägen och där fanns dessutom gästgiveri – som i byarna Afva, Lefvar, Sörmjölje och Stöcksjö. Fig. 4. Det redan nu kända antalet depositioner i området Ängersjö-Bjännberg tyder på ett rätt allmänt bruk. Uppfattningen bestyrks av exemplet från Nordanäs i det vidsträckta lappländska skogslandet nedanför fjällområdet.

Depositionen i bostadshuset på fastigheten Ängersjö 1:3 är ovanligt upplysande och därmed särskilt intressant, då det gäller att förklara företeelsen. I den depositionen skymtar skiftet från djupt invanda folkliga trosföreställningar till en evangeliskt-luthersk förtröstan på Jesus Kristus.

Anders Huggert

Referenser

Frank, T. 1978. *Nordmalings Ångsågs aktiebolag: En ångsåg kommer till 1859-1863: Löner vid Nordmalings ångsåg 1865-1868*. Seminarieuppsats vid Avdelningen för ekonomisk historia, Umeå universitet.

Granfelt, H. 1941. *Umeå läroverks historia 1858-1940*. Umeå.

Huggert, A. 2005. Medalj skulle ge tomtebolucky på gård i Ängersjö, Hörnefors. *Västerbotten* 3/05. Umeå.

Lagerqvist, L. O. & Nathorst-Böös, E. 2002. *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Femte uppl. Stockholm.

Fig. 3a-b. Texten på papperslappen, bönen på den sammanvikta lappens utsida samt kopparslanten.

Foto: Pekka Nyman.

Mentzer, T. A. von. *Atlas öfver Sveriges Län jemte Statistiska uppgifter*. Utg. af Lithografiska Aktie Bolaget i Norrköping 1869.

Sveriges gods och gårdar. Under red. av Carl-Eric Ohlén. 42. Västerbottens län (södra): Degerfors, Nordmalings och Bjurholms, Umeå domsagas samt delar av Nysätra tingslag. Uddevalla 1942. □

Strandbergs Mynt

&
Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev
äldre handlingar m.m.
charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida

www.aktiesamlaren-bjb.se

Arsenalsgatan 6, Box 7377, 103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppge samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel och fax 046-14 43 69
e-post: siv-gunnar@swipnet.se

Föreningar

Myntklubben Skilling Banco

Mötesdagar våren 2006

19/1 Torbjörn Lindström: Grekiska mynt från den klassiska perioden.

9/2 Köp, byt och sälj.

Februari / mars Myntauktion. Om du vill lämna in mynt till auktionen kontakta Mikael Persson, tel. 013-31 20 82.

26/2 Antik- och samlarmässa i Cupolpen, Linköping, kl. 10.00-15.00. Entré 25 kr. Myntklubben Skilling Banco arrangerar. Bordsbeställning genom Sven Arweson, tel. 013-762 38.

9/3 Årsmöte. Lämna minst ett förslag till mötesaktiviteter hösten 2006 / våren 2007.

6/4 Per Larsson: Ryska droppar i Kungl. Myntkabinettets samling.

April Bussresa till Frimynt i Helsingborg. Myntklubben Skilling Banco arrangerar. Bokning genom Roger Lind, tel. 013-12 22 62. Pris ca 175 kr.

11/5 Myntsäsongen hösten 2005 / våren 2006. Vi gör en liten summering av den gångna säsongen. Dessutom planering av verksamheten hösten 2006 / våren 2007.

Möteslokal: ABF (Sparbankshuset), Snickaregatan 20, Linköping.
Konferensrum Prästkragen, plan 3, kl. 18.30 - 22.00.

www.teboden.e.se/mksb

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46

Box 5132 102 43 Stockholm
Tel 08/662 62 61 - Fax 08/661 62 13

KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR

Lagerlista över svenska personmedaljer och numismatisk litteratur
www.nordlindsmynt.se

Kunglig medalj 1998

Med en viss fördröjning publiceras här Myntverkets medalj till kungens regeringsjubileum 1973-1998. Den är modellerad av Anni Sundin och mäter 45 mm. I guld är maximiupplagan 25 exemplar och den väger 90 g i 18 karat, i silver 999/1000 högst 700 ex och vikten 58 g, i brons högst 500 ex och vikten 50 g.

Åtsida: CARL XVI GUSTAF • FÖR SVERIGE – I TIDEN. Profilporträtt, vänster sida.

Frånsida: SVERIGES KONUNG • I TJUGOFEM ÅR, medsols kring kanten. Stora krönte riksvapnet med vapenhållande, krönte lejon. Årtalen 1973 1998.

Rand: Stämplar.

Medaljen finns i alla tre metallerna i H M Konungens samling, i Kungl. Myntkabinettet som leveranssexemplar i förgyllt silver, silver och brons.

LLt

T. h. Myntverkets medalj till kungens regeringsjubileum 1973-1998.

Konstnär: Anni Sundin.

Foto Gabriel Hildebrand, KMK.

Carlstads Numismatiska Förening

CNF anordnade en liten utställning på Växnäs bibliotek i Karlstad under november månad förra året. Målsättningen var att "visa upp oss" och därigenom kanske locka någon ny medlem.

Materialet var sammanställt av tre medlemmar ur föreningen och bestod av en blandning av mynt, polletter, sedlar m.m.

Notisförfattaren ställde ut några medaljer över personer med värmländsk anknytning. Bl.a. tre medaljer över Gustaf Fröding samt tre över bröderna John och Nils Ericsson från Långban.

En tidigare utställning rönte stor uppskattning där speciellt barnen tyckte det var kul att se så många olika "pängar".

Personalen visade sin uppskattning genom att tipsa oss om att kontakta andra bibliotek, men även genom att de själva informerade dessa om vår utställning och förening. Kul att få stötning för vår hobby.

Hasse Nilsson

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T-Rådmanngatan (uppgång Handelshögskolan)

+ fax 08-673 34 23

Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar, militaria och nålmärken, medaljer

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14

MYNT- & FRIMÄRKSTILLBEHÖR

till lågpris

HF FRIMÄRKEN

Trålvägen 6, 434 92 Vallda

Tel. 0300 - 281 25, Fax 282 25

www.hffrimarken.com • info@hffrimarken.com

Carlstads Numismatiska Förenings utställningsmonter på Växnäs bibliotek i Karlstad november 2005. Foto: författaren.

Det första porträttet av en svensk odalman – från 1644

Det är vanligt att se uppgiften att en svensk bonde porträtterats första gången 1686. Det gäller en målning av David Klöcker Ehrenstrahl och den avbildade är bondeståndets talman Per Olsson.¹

Emellertid finns det ett porträtt som är äldre – på en medalj, nämligen den ansenliga präglingen över drottning Kristinas trontillträde 1644, utförd av Sebastian Dattler.² Den torde ha slagits utomlands (väl i Danzig) men stamparna fördes senare till Sverige och användes till nypräglingar, belagda från början av 1700-talet.³

Men låt oss återgå till medaljen. Hildebrand² har inte beskrivit alla de avbildade med namn, men det skall vi göra här.

I mitten ser vi den ännu okrönte drottningen, med en spira (regeringsymbolen) i handen, invid sin tron, över vilken en baldakin. Till vänster om henne står de höga riksförmyndarna, som nu kan frånträda sina uppdrag, framför sina stolar. De håller regalierna. Det rör sig om följande: riksdrotsen greve Per Brahe d.y. (1602-1680), som håller kronan; riksmarsken greve Jacob Pontusson De la Gardie (1583-1652), Johan III:s dotterson, som håller riksvärdet; riksamiralen friherre Carl Carlsson Gyllenhielm (1574-1650), som håller spiran; rikskanslern friherre Axel Oxenstierna (1583-1654, snart greve af Södermöre), som håller riksskapplet; riksskattmästaren friherre Gabriel Bengtsson Oxenstierna af Eka och Lindö (1586-1656), som håller riksyckeln. Man kan notera, att de höga herrarna är placerade inte efter sin ställning inom regeringen – Axel Oxenstierna var ju den främste – utan i huvudsak efter sin rang som adelsmän. Brahe var ju grevliga ätten nr 1. Gyllenhielm har kanske sin placering före den äldre ätten Oxenstierna eftersom han var son till Karl IX u.ä.

Till höger finner vi de fyra talmännen för rikets ständer: lantmarskalen Henrik Claesson Fleming (1584-1650); ärkebiskopen Laurentius Paulinus Gothus (1565-1646); talmanen för borgarståndet Jacob Grundel (1590-1663), adlad kort före sin död, även borgmästare i Stockholm; och till sist bondeståndets talman Erik Matsson i Skrämma, Tibble (Upplands-Bro kommun), vars dödsår notisförfattaren inte kunnat påträffa.

Trontillträdet 1644, en imponerande medalj, graverad av Sebastian Dattler. Åtsidan. Diam 81 mm. Kungl. Myntkabinettet. Foto Gabriel Hildebrand.

Erik Matsson var talman 1643, 1644 och 1647, "vanlig" riksdagsman 1652, men återkommer inte senare än detta år.⁴ I förgrunden finner vi ytterligare ett antal personer, som deltar i hyllningen men inte kunnat identifieras – riksdagsmän eller högre ämbetsmän? Några var väl riksråd. Den som håller en fältmarskalksstav kan vara Gustaf Horn (1592-1657), vars insatser mot Danmark betytt mycket i detta krigs slutskede.

Medaljen har utförts efter skisser, som tillställts Dattler. Vem som tecknat dem har inte kunnat klagöras. Frånsidan av medaljen firar segern över danskarna vid Fehmern.

Min kollega Torbjörn Sundquist, välbeläst i äldre litteratur, har påpekat för mig, att medaljen tidigt uppmärksammades och publicerades av Lochner 1738⁵ med ett fint kopparstick. Hans identifiering av riksförmyndarna har dock ett fel, då han misstagit sig beträffande riksdrotsen med kronan, Brahe, som han kallar "Gabriel Oxenstierna".

LLt

Noter

¹ B. von Malmberg: *Svensk porträttkonst ...* (1978), s. 84.

² B. E. Hildebrand; *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar ...* del I (1874), nr 16; A. Więcek: Sebastian Dadler ... (1962), nr 116.

³ Se om detta i J-O. Björk: *Medailler och begärlige Skådepenningar* som den tiden kunde fås, emot betalning, på Kongl. Myntet. *SNT* 2000:8 s. 180-185.

⁴ Sveriges Riksdag, del III (1933).

⁵ Johann Hieronymus Lochner: *Samlung merkwürdiger Medaillen. Teil II. Nürnberg 1738.* □

Detaljförstoring av föregående, visande Erik Matsson, bondeståndets talman.

Trängselskatt redan år 1731!

Från den 3 januari i år inleddes ett försök med en så kallad trängselskatt i Stockholm. Avsikten från initiativtagarnas sida är att skapa mindre köer och bättre miljö. Hur stockholmsborna ser på försöket kommer att avgöras i samband med höstens riksdagsval.

Man skulle kunna tro att trängselskatten är ett modernt påfund, men det är den inte. Det visar sig att de styrande hade samma idéer redan år 1731. Den 26/7 detta år fattade nämligen rådet tillsammans med drottning Ulrika Eleonora – kung Fredrik I befann sig på resa till Hessen – beslut om ”en viss afgiffts erläggande af dem som hålla wagn och hästar i Städerne”. En tryckt förordning därom utfärdades och utsändes till befattningshavare och kyrkoherdar över hela riket. *Se fig.*

I motiveringen inleder man med att konstatera, att de styrande ”fast ogiärna förnummit, huruledes en särdeles öfwerflödighet sig här i Riket inritat medelst wagnars och hästars hållande i städerne”. Det ledde inte endast till att de närmast kringliggande orterna utblottades på foder, utan det myckna höet och halmen som krävdes för hästarnas underhåll vållade också fara för bränder. Dessutom uppfylldes gator och hamnar av hästspilling, som hellre ”borde komma landtmannens magra åker till hielp och fruchtbarhet”.

Följaktligen hade man ”i nåder” funnit för gott att stadga och förordna, att alla chaiser (schäs = hästanspänd vagn) på två hjul som drogs av endast en häst skulle få brukas i städerna utan avgift. Alla övriga täckta vagnar som drogs av två hästar skulle beläggas med en årlig avgift till kronan. Storleken på denna var beroende av ägarens rang; ju högre samhällsställning desto lägre avgift. En biskop betalade således endast 6 daler silvermynt per år, medan den som ej fanns upptagen på rangrullan fick betala inte mindre än 50 daler sm. Samma avgift påfördes täckta hyrvagnar; med andra ord ett föga jämlikt system.

Några kategorier befriades helt från avgiften, nämligen riksråden och deras fruar samt riksdagsmännen (den sistnämnda gruppen får ju även en särbehandling vad avser 2006 års trängselskatt!) De som bodde i städerna, men som inte brukade ”wagn offrare än till deras resor åt landet” slapp också betala avgiften, liksom

Trängselskattens föregångare: Förordning angående avgiffts erläggande af dem som håller wagn och hästar i städerna. 1731.

Trängselskattens symbol. 2005/2006.

tillfälliga besökare från landsbygden.

Samtidigt förbjöds införseln av alla utrikes tillverkade vagnar, med hot om deras konfiskation och 100 daler silvermynts vite. Stadgan skulle träda i kraft den 1/10 1731; hur länge avgiften skulle uttas nämndes dock inte.

I ett tillkännagivande daterat den 25/9 1731 specificerades närmare hur avgiftsbelagda vagnar skulle registreras i Stockholm. Innehavarna av ”täckte vagnar med twenne hästar bespända” skulle nästkommande måndag och de följande dagarna, ”både på förr och efter middagarne”, anmäla sig hos stadens handelskollegium, ”på det om denne afgiffts indrifwande sedermera skyndesammigen må kunna föranstaltas”.

Avgiften för vagn och häst kan sättas i samband med den strida ström av förordningar mot ”yppighet och öfverflöd” som utfärdades under frihetstiden. Excesser i konsumtion och livsstil motarbetades, importerade lyxvaror förbjöds och den inhemska produktionen uppmuntrades.

I 1766 års öfverflödsförordning nämns ingen ”trängselskatt”, men

däremot förbjöds alla under trettio års ålder att ”hålla eget Equipage eller hästar och Wagn uti städerne”. Brott mot stadgan medförde ekipagens konfiskation och böter om inte mindre än 500 daler sm.

Förgyllda vagnar ådrog sig också de styrandes misshag – så länge det inte rörde sig om riksens råd, som i kraft av rang och status ansågs kunna få åka omkring i dylika. Geme-
ne man belades med böter om 500 daler sm. Efter justitiekanslern Thomas Fehmans ingripande precisades denna stadga; befintliga vagnar som redan varit förgyllda år 1720 undantogs under förutsättning att de försågs med en speciell stämpel.

Vi kan således konstatera, att det var lika besvärligt och kostsamt att vara innehavare av fortskaffningsmedel i Stockholm år 1731, som det är idag.

BHn

Källor

Förordning til en och annan Yppighets och Öfwerflödighets affskaffande [3/6 1720] Stockholm, Joh. Henr. Werner.

Publication angående terminen, inom hwilken alla förgylte Wagnar/Släder och Sehlyt / som warit för år 1720 förgylte / böra stämplade warda. [28/11 1724] Stockholm, Kongl tryckeriet.

Förordning angående en viss afgiffts erläggande af dem som hålla Wagn och Hästar i Städerne [26/7 1731] Stockholm, Joh. Henr. Werner.

Publication angående Afgiften för Täckte Wagnar / med twenne hästar bespände [25/9 1731]. Stockholm. Kongl. tryckeriet.

Förordning emot Yppighet och Öfwerflöd [26/6 1766] Stockholm, Kongl. tryckeriet. □

Nytt märke på mynten

Det som på äldre mynt kallas myntmästarmärke (förkortas m m eller kanske mmm) är ju i Sverige ersatt med riksbankschefens initial och borde heta något annat – kanske riksbanksdirektörmärke, förslagsvis förkortat rbdm. Det har nu ett bra tag varit bokstaven H för (Lars) Heikensten. Nu tillträdde en ny chef, Stefan Ingves, från januari 2006. Det innebär, att H byts ut mot SI på alla mynt med detta årtal. Variantsamlare kommer att uppmärksammat studera om man i något fall har glömt detta byte och skapat ett mynt med årtalet 2006 men märket H! Det är inte så troligt.

Den gamla, större 50-öringen av silverfärgad legering och dess föregångare blev alla ogiltiga vid årsskiftet.

LLt

En förfalskarhistoria från 1700-talets Uppsala

I Constans Falks bok från 1885 – Östgöta i Upsala studerande nations historia – finner man ett i numismatiska sammanhang intressant stycke rörande en students sedelförfalskar-tilltag. Falk skriver om landsmän-nens plikt att noga akta sig för att sätta någon fläck på nationens heder (1885, s. 70). Här följer ett utdrag ur Falks bok.

*Ovanligare än de förseelser, vi of-
van nämt, och lyckligtvis enastående
i nationens annaler, är det brott,
för hvilket Johan Zachris Kiernander
1735 anklagas, nämligen för att haf-
va "skrifvit och utpracticerat falska
Bancozedlar". Kiernander, som upp-
hemtas från akademiens fängelse,
berättade, att han, som först kommit
till akademien i Maj 1734, haft svårt
att reda sig, hvarför han dels i Stock-
holm, dels i Misterhults socken af
Kalmar län sökt kondition, men då
det ej lyckades, begifvit sig åter till
Upsala under distingsmarknaden.
Han beklagade nu sin grofva förse-
else, "hvertill han sade sig endast af
sin stora fattigdom blifvit bragt, efter
han till sin första Upsalaresa ej egde
mera än 15 d:r k:mt och fördenskull
af sin följeslagare Rosling lånat tio
plåtar [1 plåt = 2 daler silvermynt]
till inskrifningspenningar och hvad
mer som af en novitius bör erläggas;
"dessutom hade han allenast 1 lisp.
[d.v.s. 8½ kg] kött med sig och i de
öfrige matsaker knapt så mycket som
kunde räcka til 6 veckor".*

*Han bekände, på konsistorii fråga,
att han skrifvit 5 st. falska bankassig-
nationer: en på 96 d:r, trenne på 150
d:r hvardera och en på 300 d:r, allt
k:mt.*

*Ett af de "pitseren" [eg. pitscher,
av tyskans Petschaft = sigill], han
under sina sedlar brukat, sade han
sig hafva lånat af en landsman, som
dock var okunnig om det bruk den
anklagade gjorde deraf; de öfriga
"pitseren" hade han sjelf "stuckit ut
i Ten med en gammal grafstickel och
sedan påtryckt, efter han förr kunnat
skära ut litet i trä". Dessa hade han
vid uppresan från Norrköping kastat
ifrån sig på Kolmårdsskogen, "tän-
kiandes aldrig mera at bruka dem".
Penningarna hade han använt dels
till skuldens betalande, till inköp af
kläder, tvänne härpungar, sedan han
blef student, och tvänne guldringar
samt betalt resan fram och åter från
Misterhult.*

*Då han upplystes om, att hans i
beslag tagna tillhörigheter ej upp-*

*gingo till högre belopp än 338 d:r,
sade han sig hafva tappat resten
under resan till Östergötland, hvilket
konsistorium fann "mycket otroligt
och af honom vara dichtet". Efter
ytterligare ransakning öfverlemnades
han till Landshöfding Brauner,
hvarefter målet ej vidare afhördes.*

*Men i nationens matrikel står om
honom antecknad följande upplys-
ning: "Flydd ur riket, antogs han i
Danemark till Missionär i Tranque-
bar, dit han ankom 1740, och blef der
en nitisk och berömd hedningarnes
apostel". Vi kunna tillägga, att han
efter sin flykt först anställdes såsom
lärare vid det af Francke i Halle
grundade barnhemmet och derefter
1740 reste till Ostindien, der han
utöfvade en mångårig, välsignelserik
verksamhet såsom missionär. Han
uppbygde af egna medel en kyrka,
som kostade 8,000 pund sterling, och
underhöll en tid 250 skolbarn. Efter
växlande öden afled han 1799 i Kal-
kutta och säges hafva varit den förste
protestantiske missionär i denna del
av Indien.*

*Öfver denna sak iakttaga nations-
protokollen fullständig tystnad, för-
modligen emedan den ej var föremål
för någon undersökning af nationen.
(Falck 1885, s. 78 - 79.)*

Det är inte alltid som historien slutat
lika lyckligt som i ovanstående fall.
I Ernst Nathorst-Böös avhandling,
som behandlar straffen för mynt- och
sedelförfalskningsbrotten före cirka
1850, finns bl.a. följande exempel på
straff i samband med myntförfalsk-
ning:

*"Kungl res 23 april 1735, ryttaren
Jonas Persson Schierman hade till-
verkat 5 falska femöresstycken. Han
dömdes att 1 timme i tre dagar med
de falska mynten i handen stå på tor-
get i Skara och därefter få 30 par spö
och därefter tre års fästningsarbete i
Marstrand." (Nathorst-Böös 1973, s.
174.)*

Kiernanders tilltag omfattande se-
delförfalskning till ett värde av 846
daler kopparmynt. Vad fick man för
ett sådant belopp år 1735? Beloppet
motsvarar nära nio månadslöner à 96
daler km för en styrman, alternativt
94 dussin (d.v.s. 1 128 st.) furustolar
à 9 daler km, alternativt drygt 19
oxar à 45 daler km. En tunna råg kos-
tade 18 daler km år 1735, vilket inne-
bär att herr Kiernander kunde ha köpt
hela 47 tunnor (à 142-165 liter, d.v.s.
totalt 6 674 - 7 755 liter) råg för sina
förfalskade sedlar. Om man jämför
det straff som den ovannämnde Jo-
nas Persson Schierman fick för till-

verkningen av fem falska 5 öres-
stycken (d.v.s. 25 öre i silvermynt,
vilket ej ens motsvarar räknemyntet
1 daler courant om 32 öre!), så fram-
går det tydligt att Kiernander kom
lindrigt undan. Å andra sidan kan
man kanske hävda att han sonade sitt
brott genom den verksamhet han
sedan bedrev i egenskap av missio-
när under resterande del av sitt liv.

Avslutningsvis skall det nämnas
att sedelförfalskningar av ovannämnda
karaktär var en bidragande orsak
till att man år 1755 grundande Tum-
ba pappersbruk där man kunde fram-
ställa ett sedelpapper som var svårt
att förfalska.

Frédéric Elfver

Referenser

Falk, C. 1885: Östgöta i Upsala stude-
rande nations historia. Stockholm 1885.
Nathorst-Böös, E. 1973: Hela världens
tjuv. En studie i straffen för mynt- och se-
delförfalskningsbrotten före cirka 1850.
Stockholm 1973. □

Pressklipp

Klantiga förfalskare

En liga som under lång tid ägnat sig
åt att trycka falska sedlar har avslö-
jats i Arizona. Ligan avslöjade sig
när de lämnade in en trasig skrivare
för reparation. Den var nämligen full
av nypressade sedlar som fastnat i
maskineriet.

Ligan uppskattas ha hunnit slussa
ut cirka 160 000 dollar på markna-
den, eller över 1,2 miljoner kronor.

Ur PC Hemma 2005:12

Reducerat underhåll?

Ett guldmynt om dagen – i 10 333 år
– har en iransk man blivit dömd att
betala i underhåll till sin före detta
fru. Hon ska enligt äktenskapsförordet
ha begärt 15 miljoner dollar i
guld ...

Ur Metro 1 december 2005

Ny platschef på AB Myntverket

Sedan december 2005 har Mynt-
verket i Eskilstuna en ny platschef,
som är Barbro Brunman. Företräda-
ren Ivan Marklund har gått i pension.
Företaget heter numera AB Mynt-
verket och ingenting annat.

Myntverket Moneta AB i Malmö,
som ofta förväxlades med det riktiga
Myntverket, heter numera Mynthu-
set i Sverige AB.

LLt

Ny publikation från SNF!

Svenska Numismatiska Föreningen har sedan 1874 utgivit Numismatiska Meddelanden och sedan 1977 även Smärre Skrifter. Nu är tiden inne för en ny serie – *MONOGRAFIER*

Delar av innehållet:

Samtliga undersökta exemplar är avbildade (1 396 ex.)

Teckningar av ca 370 stamplar

Ny typindelning och datering (revidering av Lagerqvist 1970)

Stampkedjor

Serien kommer att vara onummerad och av varierande format. Den första monografin är författad av Jonas Rundberg och behandlar den svenska örtugsmyntningen under senmedeltiden. Innehållet utgör resultatet av en stampstudie av 1 396 örtugar. Boken är i A4-format och omfattar 357 sidor, varav 109 planscher.

Pris: 250 kr (medlemmar), 350 kr (icke medlemmar). Boken kan beställas från Svenska Numismatiska Föreningens kansli. Se adress, telefonnummer och öppettider i redaktionsrutan här i SNT.

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 22 företag i nio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB

Rådmansgatan 21
Box 26033, 100 41 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden

Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Karlskrona Mynthandel

Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt

Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel

Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

AB Malmö Mynthandel & Vykortsantikvariat

Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

J. Melin Mynt

Koltrastvägen 23, 370 24 NÄTTRABY
Tel. 0455-155 99

Myntinvest Corona

Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer

Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsamlarnas Postorder

Hyhult 6, 340 10 LIDHULT
Tel. 035-801 04, Mobil 070-536 05 38

Ulf Nordlinds Mynthandel AB

Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrtälje Mynt AB

Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB

Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel

Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel

Skolgatan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel

Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel

Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics

Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel

Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

J. Walldén Mynthandel AB

Nybrogatan 36
Box 5381, 102 49 STOCKHOLM
Tel. 08-662 50 60, 070-607 65 34

Håkan Westerlund Mynthandel

Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23

AURUM AUKTIONER AB

stockholm

Auktion 2

Söndagen den 26 februari kl. 11.00

Sjöfartshuset, Skeppsbron 10 Gamla Stan i Stockholm

Visning av objekten sker i NOVA:s lokaler
Rådmansgatan 22, 4 tr, Stockholm

Torsdagen 23 feb. kl. 11.00 - 19.00

Fredagen 24 feb. kl. 11.00 - 19.00

Lördagen 25 feb. kl. 11.00 - 16.00

Samt under auktionsdagen från kl. 10.00
på Sjöfartshuset

Inlämning pågår fortlöpande till Auktion 3

Auktionskatalog erhålles enkläst genom insättande av 50:- på

BankGiro 5103-3587 eller PlusGiro 398016-6

Glöm inte att ange namn och adress vid betalning!

Aurum Auktioner AB, Tel. 08-660 20 70 vard. 9-13

E-post: info@aurumauktioner.se

Samtliga objekt publiceras även på: www.aurumauktioner.se

AHLSTRÖM/THOMAS HØILAND MYNTAUKTIONER

Den 7-10 november 2005 avhölls Nordens största myntauktion någonsin.

Lot 4483

Utrop 4.680 SEK

Såld 99.840 SEK

Lot 4087

Utrop 78.000 SEK

Såld 179.400 SEK

Lot 3774

Utrop 5.460 SEK

Såld 11.232 SEK

Vi tar fortsättningsvis emot material till våra nästa auktion.

Ahlström/Thomas Høiland Myntauktioner AB

Frimärken • Mynt • Vin • Vapen • Smycken

Rådmansgatan 21 • S-100 41 Stockholm • Tel +46 08-101010

Lygten 37 • DK-2400 Köpenhamn NV • Tel +45 3386 2424

info@THauctions.com • www.THauctions.com